

UNIVERZITET U SARAJEVU – FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**ANALIZA SADRŽAJA ANIMIRANIH FILMOVA NAMIJENJENIH
DJECI PREDŠKOLSKE I RANE ŠKOLSKE DOBI**

(Završni magistarski rad)

Mentorica: Prof. dr. Emina Dedić Bukvić

Studentica: Azra Međuseljac

Sarajevo, septembar, 2023. godine

SADRŽAJ:

UVOD	2
1. POJAM I POVIJEST ANIMIRANIH FILMOVA.....	4
1.1. Šta je animirani film?	4
1.2. Historija animiranog filma	5
2. ODGOJNE PORUKE CRTANIH FILMOVA	7
2.1. Odgojno poželjne poruke crtanih filmova namijenjenih djeci predškolske i rane školske dobi.....	10
2.2. Odgojno nepoželjne poruke crtanih filmova namijenjenih djeci predškolske i rane školske dobi.....	12
3. ULOGA RODITELJA (ODGAJATELJA) U PROCESU SELEKTIRANJA CRTANIH FILMOVA NAMIJENJENIH DJECI PREDŠKOLSKE I RANE ŠKOLSKE DOBI.....	16
4. METODOLOŠKI OKVIR	19
4.1. Problem istraživanja.....	19
4.2. Predmet istraživanja	19
4.3. Cilj istraživanja	20
4.4. Zadaci istraživanja.....	20
4.5. Istraživačka pitanja.....	21
4.6. Metode, tehnike, instrumenti istraživanja	22
4.7. Uzorak istraživanja.....	26
5. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA	27
5.1. „Snjeguljica i sedam patuljaka“	27
5.1.1. Odgojno poželjne poruke crtanih filmova „Snjeguljica i sedam patuljaka“	27
5.1.2. Odgojno nepoželjne poruke crtanih filmova: „Snjeguljica i sedam patuljaka“	30
5.2. „Aladdin“	34
5.2.1. Odgojno poželjne poruke crtanih filmova „Aladdin“	34
5.2.2. Odgojno nepoželjne poruke crtanih filmova „Aladdin“	37
5.3. „Prinčeva strana priče“ (2018)	40
5.3.1. Odgojno poželjne poruke crtanih filmova „Prinčeva strana priče“	40
5.3.2. Odgojno nepoželjne poruke crtanih filmova „Prinčeva strana priče“	43
ZAKLJUČAK	51
LITERATURA.....	53

UVOD

Zasigurno da je 21. stoljeće donijelo velike inovacije kada je razvoj medija u pitanju. Medij više nije samo sredstvo prenošenja informacija, tj. nije više isključivo sredstvo putem kojega će ljudi biti informisani, već je medij i sredstvo pomoću kojeg se može kreirati mišljenje, kako odraslim ljudima, tako i djeci.

U savremenom svijetu u kojem su sve više zastupljeni digitalni mediji, sastavni dio odrastanja djece jeste i gledanje crtanih filmova, koji nerijetko djeluju na obrasce ponašanje djece, te je zbog toga, itekako, potrebno obratiti pažnju na sadržaj crtanih filmova koji su namijenjeni za djecu, naročito predškolske i rane školske dobi, jer su to ključne godine za formiranje poželjnih ili nepoželjnih oblika ponašanja kod djece.

„U 21. stoljeću djeca svoje slobodno vrijeme radije provode gledajući crtane filmove, nego igrajući se s prijateljima u parku ili na igralištu, te tako većinu dana provode u svojim kućama“ (Habib i Soliman, 2015:249).

Prema švicarskom psihologu Jeanu Piagetu (1896. - 1980.) kognitivni razvoj djece prolazi kroz *četiri faze*: senzomotorna faza, predoperativna faza, faza konkretnih operacija i formalna faza. Djeca se u predškolskoj i ranoj školskoj dobi nalaze u predoperativnoj fazi (2. – 7. godina života) i fazi konkretnih operacija (7. – 11. godina života). U tim fazama dolazi do formiranja navika i ponašanja djeteta, te je jako bitno obratiti pozornost na ono što dijete gleda ili radi u tom periodu života.

Neuroznanstvenik Manfred Spitzer smatra da je, upravo, period od 2. do 12. godine života period najveće neuroplastičnosti mozga, drugim riječima, to je period najveće mogućnosti pamćenja djeteta i na taj način uticaja na stavove, navike, ponašanje djeteta u cjelini. Također, djeca u tom periodu života jako često biraju omiljene likove iz crtanih filmova koji postaju njihovim idolima. Počinju se oblačiti poput njih, oponašaju njihov govor i njihovo djelovanje. Svi se ti faktori odražavaju na djetetove socijalne, psihološke i fizičke sposobnosti, te je zato važno dijete usmjeriti na crtane filmove koji su obilati odgojno poželjnim porukama.

Početak produkcije crtanih filmova obiluje pozitivnim reakcijama javnosti, te se dugo vremena uopće nije propitivao (istraživao) sadržaj crtanih filmova iz *odgojne perspektive*. U zadnjih nekoliko decenija postoje brojna istraživanja i analize o odgojnim porukama popularnih animiranih filmova namijenjenih za djecu predškolske i rane školske dobi.

Istraživanja o mnogim popularnim crtanim filmovima, na iznenađenje mnogih, pokazuju brojne negativne odgojne poruke koje utiču na kognitivni, emotivni i motorički razvoj djeteta.

Cilj ovog rada jeste, putem analize video sadržaja, identificirati i interpretirati odgojne poruke u tri dugometražna crtana filma namijenjena za djecu predškolske i rane školske dobi: „Snjeguljica i sedam patuljaka“ (1937.), „Aladdin“ (1992.) i „Prinčeva strana priče“ (2018.). Odabrani crtani filmovi su ciljano odabrani, sa velikom vremenskom razlikom u produkciji istih, da bismo putem analize video sadržaja ispitali eventualnu razliku između odgojnih poruka na početku produkcije crtanih filmova i u novijem vremenskom kontekstu.

Doprinos ovog rada je informisanje roditelja (odgajatelja) i prosvjetnih radnika, koji su učesnici odgojno-obrazovnog procesa, o značaju odgojno poželjnih i nepoželjnih poruka, te identifikacija/prepoznavnje pozitivnih, odnosno, negativnih odgojnih poruka crtanih filmova u svrhu pozitivnog kognitivnog, emocionalnog i funkcionalnog razvoja djeteta. Zaključci ovog rada, osim kao preporuka roditeljima/odgajateljima, mogu poslužiti kao osnova za daljnja istraživanja u kontekstu analize sadržaja animiranih filmova.

1. POJAM I POVIJEST ANIMIRANIH FILMOVA

1.1. Šta je animirani film?

Animirani film je naziv za više vrsta filmova kao što su crtani, lutkarski, kolažni i film sa animiranim predmetima. „Crtani film je podvrsta animiranog filma te je riječ o vrsti kinematografske animacije u kojoj se za sekundu filmske projekcije nacrtaju, oboje i snime dvadeset i četiri uzastopne faze pokreta koje projiciranjem stvaraju iluziju kontinuiranog pokreta“ (Mikić, 2001: 11).

Crtani film nije bilo kakva animacija, već mora imati radnju. To je filmski rod gdje su ostvarenja proizvedena postupkom animacije. Sama riječ animacija potiče od latinske riječi *anima* što znači duša. Stvaralac crtalog filma, kojeg nazivamo animator, jest upravo taj koji oživljava crtež, daje likovima dušu i tako oživljava radnju crtalog filma.

Crtani film možemo dijeliti na osnovu toga da li je *nijemi* ili *zvukovni*, *dugometražni* ili *kratkometražni*, *crno-bijeli* ili *crtani film u boji*.

Kapelian (2009) navodi da su crtani filmovi u početku bili jako kratki jer je kratkometražni film bio radije gledan. Crtani filmovi poput „Popaya“, „Bugs Bunnya“, „Daffy Ducka“, „Tom i Jerrya“ trajali su samo nekoliko minuta te su bili crno-bijeli i bez zvuka. „Steamboat Willie“ je bio prvi crtani zvučni film, a nakon njega zvukovi su postali važan dio stvaranja crtalog filma.

Crtanje može biti *manualno* ili *digitalno* putem računara, koje je danas u potpunosti preuzelo ovu kinematografiju.

Manualno crtanje proizvodi iluziju kretanja nizanjem sličica koje se u pravilu izmjenjuju brzinom od 24 kadra u sekundi. Snima se crtež po crtež, a svaki crtež predstavlja pomno proračunatu fazu budućeg cjelovitog pokreta i na taj način postiže se efekat tzv. „Stop animacije“. „Stop animacija“ je jedna od prvih animatorskih tehnika koja se koristila za izradu specijalnih efekata u filmovima. Stop animacija omogućava stvaranje privida kretanja stvari koje su inače nepokretne i to tako što se pomoću kamere, koja može snimati kadar po kadar, snima željena scena, a zatim se objekat koji treba animirati samo malo pomakne nakon čega se snima sljedeća slika i tako redom. Može se reći kako je stop animacija (eng. Stop-

motion animation) tehnika kojom se iluzija pokreta ostvaruje fizičkim manipuliranjem stvarnih objekata te njihovim fotografiranjem“ (Turković, 2008: 13).

Mikić kaže da nije jasno zašto naše oko percipira kretanje u slučaju kada ga nema i u svom djelu pod nazivom „Film u nastavi medijske kulture“ to opisuje na sljedeći način: „Zbog tromosti ljudskog oka, pojavljuje se perzistencija koju još možemo nazvati i upornost ljudskog vida. Ljudsko oko pamti svjetlosne podražaje kad oni zapravo više ne djeluju. Još uvijek ne postoje objašnjenja kako smjena statičnih slika dovodi do percepcije kretanja“ (Mikić 2001: 12).

U posljednje se vrijeme vrlo često koristi tzv. računarska animacija koja je prvi put primijenjena za stvaranje video-igrica, ali ju je razvoj tehnologije prenio i na crtani film. Računarska animacija je u osnovi digitalni nasljednik tradicionalne „stop animacije“. Riječ je o modernoj tehnici stvaranja iluzije pokreta pomoću računarske grafike.

Računarska animacija obuhvata razne tehnike, ali je bit da se animacija digitalno kreira na računaru. Najčešće se pomoću raznih računarskih programa stvaraju modeli koji se zatim boje i animiraju u virtualnom okruženju. Računarska animacija, za razliku od manualne stop animacije, ne traži da se svaki model postavi u svaku sekvencu pokreta, nego se oni postavljaju samo u ključne pozicije, a računar izrađuje sve međupozicije.

1.2. Historija animiranog filma

Od početka historije čovječanstva ljudi su željeli prikazivati svoje pokrete, crtajući po špiljama, vazama i zidovima kuća. Postoji potreba čovjeka da u crtanim likovima, kako smo već i rekli, „udahne dušu“ i tako oživi crtež. Nakon industrijske revolucije (druga polovina 18. stoljeća) došlo je do brojnih otkrića, tehnološkog napretka, te se dugo neostvarena želja oživljavanja likova crtanih filmova krajem 19. stoljeća počela i realizovati.

„Tvorac prvog animiranog filma je Emile Reynaud, a prikazan je 28. oktobra 1892. godine. Prvi animirani film u historiji je nastao kombinovanjem staklenih ploča (njih 500) koje su bile oslikane ručno, a zatim ubacivanjem tih ploča u projektor sa cilindrom. Animacija animiranog filma pod nazivom „Pauvre Pierrot“ (Siroti Pier) je trajala 15 minuta, a prvi put je predstavljen u pariškom muzeju *Musée Grévin*.

Nakon animiranog filma „Siroti Pier“ emituje se animirani film „Duhovite faze“ smiješnih pokreta Jamesa S. Blacktona izveden 1906. godine, a koristio je stop – kameru koja je mogla otkrivati sličicu po sličicu. Ubrzo nakon „Duhovitih faza“ nastala je industrija animiranih filmova“ (Lenburg, 1991: 1).

Klasični animirani film svoju sljedeću fazu razvoja započinje u SAD-u, crtežima na prozirnim folijama u vrsnim ostvarenjima W. McCaya, a nastavlja se tokom 1920-ih u serijama P. Sullivana, potom od kraja desetljeća braće M. i D. Fleischera i W. Disneya koji sa saradnicima do vrhunca dovodi razvoj tzv. pune animacije, kontinuiranog pokreta voluminozno stiliziranih likova u trodimenzionalnom prostoru (Lenburg, 1991: 4).

Godine 1923., Walt Disney je počeo da snima kratke animirane serije (filmove) koje su se, uglavnom, bazirale na bajkama i dječjim pričama. Šćuric i sar. (1999:33) navode da je „Walt Disney 1928. godine proizveo prvi dugometražni crtani film pod nazivom „Parobrod Willie“ u kojem je predstavljen jedan od najpopularnijih crtanih likova Mickey Mouse, a nakon njega uslijedili su i ostali, danas omiljeni likovi, kao što su Donald Duck (Paja Patak), Pluto (Pluton) i Goofy (Šiljo)“. Animirani lik Mickey Mouse-a označio je ulazak u „zlatno doba“ crtanih filmova. Osim toga, potrebno je spomenuti da je prvi animirani film snimljen 1932. godine u produkciji Walt Disneya pod nazivom – „Cvijeće i drveće“.

Walter Elias "Walt" Disney je ličnost koja je najviše zaslužna za popularizaciju crtanih filmova, zbog čega je i dobitnik dvadeset dva (22) Oscara i tri (3) Zlatna globusa, a naročito se ističe crtani film iz 1937. godine, pod nazivom „Snjeguljica i sedam patuljaka“, zbog kojeg je popularni Walt Disney dobio čak osam (8) Oscara.

Po uzoru na Disneya pojavljuju se i braća Fleischer s poznatim mornarom „Popajem“ koji je volio jesti špinat. „Od kraja 1930-ih afirmiraju se i duo W. Hanna i J. Barbera (studio MGM), autori u studiju Warner Bros. (T. Avery, F. Tashlin, Ch. Jones, F. Freleng, R. McKimson, B. Clampett) te W. Lantz (studio Universal). Nakon toga je uslijedio veliki val popularnih crtanih likova kao što su: Tom i Jerry iz 1942. godine (William Hanna i Joseph Barber iz MGM studija), Zekoslav Mrkva (Fred Tex Avery), Mr. Magoo, Patak Dodo i mnoštvo drugih“ (Šćuric i sar., 1999:34).

„U maju 1939. godine, kada je NBC predstavio svoj prvi puni raspored večernjeg programa na eksperimentalnoj stanici W2XBS (sada WTVBC), New York, stanica je za gledaoce prikazala crtani film Walta Disneyja Donald Duck, "Donald's Cousin".

Ranih 1950-ih, mnogi klasični crtani filmovi, koji su ranije projicirani u bioskopima, stigli su i do malog platna, te su isključivo prikazivani u dječjim emisijama. Crtani su bili kamen temeljac tako popularnih programa kao što je "Captain Bob Show", Buffalo, New York; "Ujka Willie's Cartoon Show, " Beaumont, Teksas; i desetine drugih“ (Lenburg, 1991: 9).

U periodu od 1953. do 1955. godine u SAD-u crtani filmovi su doživjeli nagli uspon u emitovanju na televizijskim stanicama. Na početku 1953. godine samo 20 televizijskih stanica su emitovale crtane filmove, međutim, zbog velike popularizacije crtanih filmova, za samo dvije godine, u januaru 1955. godine, broj televizijskih stanica koje emituju crtane filmove je dosegao čak 400 (Lenburg, 1991).

Od 1960-ih do 1980-ih, gdje je animacija postigla još veći uspjeh i širu publiku zbog uspona televizije, animacija je napravila veliki korak dalje kada su uvedene kompjuterski generisane slike (CGI) koje su revolucionirale industriju animacije. To je dalo animiranim filmovima i televizijskim emisijama više trodimenzionalnih i životnih scena. Danas uživamo u gledanju 3D animiranih filmova i televizijskih emisija, iako još uvijek postoje neke produkcije napravljene tradicionalnim tehnikama animacije. Razlika između 2D i 3D crtanoog filma jest u tome što je u 3D filmu izražena veća realističnost.

2. ODGOJNE PORUKE CRTANIH FILMOVA

Njemački psihijatar i neuroznanstvenik Manfred Spitzer (2012) u svojoj knjizi „Digitalna demencija“ navodi kako djeca ne razmišljaju kritički i sve ono što se njima prikazuje u medijima ne čini ih zaštićenima od neprimjerenih sadržaja, te je potrebno posebno obratiti pozornost sadržaju crtanih filmova, jer djeca najviše vremena provode u kući gledajući crtiće.

Gledanje crtanih filmova je svakodnevnica svakog djeteta i to značajno mijenja način njihovog razmišljanja i ponašanja, te djeca koja su pretjerano izložena crtanim filmovima obično imaju visok stepen mašte. Većinom maštaju o svojim omiljenim likovima iz crtanih filmova koji žive s njima u stvarnosti. Međutim, crtani filmovi utiču i na jezik (zbog crtanih filmova danas djeca širom planete Zemlje mnogo lakše usvajaju engleski/japanski/njemački jezik...), ali i na društveno ponašanje i druge razvojne sposobnosti ovisno o sadržaju i količini gledanja crtanih filmova.

Djeci je u svijetu odraslih sve toliko novo i zanimljivo pa im se iz tog razloga i crtani filmovi čine kao mala riznica znanja u kojoj bi mogli pronaći brojne odgovore. Crtani film može djetetu pružiti mnogo novih iskustvenih situacija, koje dijete zajedno sa crtanim likom proživljava, te na taj način uči putem iskustva. Dijete teško shvata svijet odraslih, a upravo mu crtani filmovi mogu omogućiti da neke stvari mnogo lakše shvati. Suosjećajući se sa likovima iz crtanih filmova djeca proživljavaju razna iskustva (indirektno) i tako usvajaju neku vrstu iskustva kako da rješavaju određene životne probleme. Crtani filmovi djeci nude obilje informacija, proširuju maštu, potiču znatiželju, a uz to nude mnogo znanja. Djeca putem crtanih filmova mogu naučiti o kulturama drugih naroda, o religijama, o vrijednostima, o historijskim događajima, o geografskim odrednicama i slično.

„Crtani filmovi mogu sadržavati mnogo poučnog sadržaja, ali to nije nužno. Crtani filmovi su mač sa dvije oštrice; mogli bi uništiti djetinjstvo pojedinca npr. prekomjernim izlaganjem seksualnom sadržaju i sadržaju nasilja, ili bi mogli pomoći u podizanju uravnoteženog djeteta s odgovarajućim mentalnim stanjem“ (Habib i Soliman, 2015: 263).

U određenim crtanim filmovima danas možemo pronaći brojne primjere nasilne verbalne i neverbalne komunikacije. Zastupljenost bilo kakve vrsta nasilja u crtanim filmovima ima negativan efekat na daljnji djetetov razvoj. Obrasce koje bi dijete moglo poprimiti, a nisu poželjni, jesu izgovaranje neprimjerenih riječi, fizičko nasilje, psovanje, vrijeđanje i slično. Nažalost, vrlo često su na televizijskim programima ponuđeni upravo takvi crtani filmovi i djeca ih svakodnevno gledaju. Dijete u najranijoj dobi još uvijek nije sposobno da shvati šta je dobro, a šta nije (zbog toga što je biološki na nižem nivou kognitivnog razvoja), te zbog toga ovaj rad i ima cilj da ispita sadržaj animiranih filmova namijenjenih za djecu predškolske i rane školske dobi.

Gledanjem crtanog filma djeca se u potpunosti „užive“ u samu radnju crtanog filma. Posljedica toga može biti da glavni junak crtanog filma postaje njihov uzor, kojeg nastoje oponašati. Djeca mogu početi oponašati način oblačenja, govora, pa čak i gestikulacije njihovog „idola“ (Habib i Soliman, 2015).

„Ta činjenica može imati pozitivne i negativne efekte na djecu, zavisno o sadržaju crtanog filma koji može imati poželjne ili nepoželjne odgojne poruke. Crtani filmovi mogu imati negativne efekte na djecu, ukoliko su djeca pretjerano izložena crtanim filmovima sa nepoželjnim odgojnim porukama ili, s druge strane, crtani filmovi s odgojno poželjnim

porukama (gledanje obrazovnih ili dokumentarnih sadržaja) mogu poboljšati djetinjstvo i poticati zdrav mentalni razvoj djeteta“ (Habib i Soliman, 2015: 256).

Potrebno je u najranijoj djetetovoj dobi razvijati maštu, a upravo putem crtanih filmova to i postižemo. „Kada razgovaramo s djecom, od njih često možemo čuti rečenice poput: “Ja sam superman koji će sve spasiti” i slično, što pokazuje djetetovu maštovitost. Kako je i sama igra bitna za djetetov razvoj mašte, tako su i crtani filmovi“ (Ilišin, 2001: 9).

S društvenog aspekta, crtani film se može koristiti za učenje djeteta kako da kontroliše svoj temperament, kako da govori na pristojan način, pomaže siromašnima i starijima, kako da sluša roditelje, surađuje sa vršnjacima (prosocijalno djelovanje crtanih filmova) i kako da radi u grupi bez osjećaja animoziteta i rivaliteta. „U kontekstu vještina, pozitivan sadržaj crtanog filma mogao bi podučavati djecu kako biti vođa, kako analizirati probleme na ispravan (logički) način, kako upravljati rizikom i razmišljati o djelovanju. Što se tiče životnog iskustva, dobro oblikovan crtani film može naučiti dijete opasnostima koje ga okružuju u okolini poput opasnosti od visine, struje, prelaska ulice i dr.“ (Habib i Soliman, 2015: 256).

Negativan sadržaj crtanih filmova može navesti dijete da na negativan način percipira svoje prijatelje, roditelje, učitelje i ostale ljude koje ga okružuju.

„Djeca koja vide nasilje u crtanim filmovima često oponašaju omiljene likove jer lakše pamte scene nasilja od cjelovite priče, a oni ne razumiju da je to štetno za njihov razvoj“ (Šego, 2009:129). Mnogi crtani filmovi, kao i kompjuterske igrice povezuju se sa maloljetničkom delinkvencijom.

Prije nego što roditelj/odgajatelj djetetu ponudi za gledanje određeni crtani film, trebao bi ga, prvenstveno, samostalno pogledati, analizirati, te na taj način uvidjeti šta će dijete putem njega naučiti. Roditelj/odgajatelj treba prepoznati da li određeni crtani film posjeduje pozitivne obrasce ponašanja, da li bi dijete moglo savladati određene vještine putem gledanja tog sadržaja, spominju li se u tom crtanom filmu riječi poput hvala, molim, izvoli, izvini.

Stoga, crtani filmovi se mogu razlikovati s obzirom na odgojne poruke koje proizlaze iz njihovog sadržaja, a koje mogu imati pozitivne i negativne karakteristike. Crtani filmovi s nepoželjnim odgojnim porukama namijenjeni djeci, koji se sastoje od neprimjerenog sadržaja, mogu ostaviti negativne posljedice na dijete. S druge strane, dokumentarni ili edukativni crtani filmovi s poželjnim odgojnim porukama namijenjenim djeci predškolske i rane školske dobi, mogu poboljšati djetetovo znanje, vještine kao i vrijednosti. Crtani filmovi imaju svoje

prednosti i mane, ali kao i u svemu ostalom, bitna je umjerenost, a svakako da sadržaj crtanog filma treba prilagoditi djetetovoj dobi.

Tako se treba postaviti i spram crtanih filmova. Crtani filmovi općenito vrijednosno sami po sebi nisu niti dobri, niti loši, nego to zavisi od sadržaja konkretnog crtanog filma i stepena kognitivnog razvoja djeteta. Neki crtani filmovi koji imaju negativne efekte na predškolsku i ranu školsku dob djeteta, kod starije djece mogu da imaju pozitivne efekte. Stoga je jako bitno da postoji neko ko nadgleda proces gledanja crtanih filmova djeteta i procjenjuje koje odgojne poruke šalje sam crtani film. Crnković kaže da upotreba ili zloupotreba crtanih filmova nije različita od bilo kojeg civilizacijskog dostignuća, te da: „Uostalom, sve ljudske tekovine mogu biti najveći neprijatelj ako se pogrešno primjenjuju“ (Crnković, 1980:22).

2.1. Odgojno poželjne poruke crtanih filmova namijenjenih djeci predškolske i rane školske dobi

Kod crtanih filmova namijenjeni djeci predškolske i rane školske dobi, prevashodno, odgojno poželjne poruke se sastoje u pozitivnoj moralnoj poruci. Crtani filmovi bazirani na bajkama uglavnom govore djeci da treba biti plemenit, hrabar, skroman, dobar, a da se pohlepa, sebičnost, mržnja kažnjavaju. Likovi iz crtanih filmova promiču zdrav život i imaju mnoga pozitivna svojstva, a djeca često oponašaju svoje heroje. Također, uče ih da se dobro dobrim vraća i da nije bitno koliko smo snažni, bogati, pametni jer će i onaj najmanji i najslabiji pobijediti ukoliko posjeduje moralne vrline. Ukratko, veliki broj crtanih filmova uči djecu da postanu dobri ljudi.

Uz pomoć crtanih filmova dijete razvija emocionalnu inteligenciju na taj način da se uči empatiji, pravdi i ljubavi, ali isto tako crtani film djetetu pruža model imitacije. Djeca se kroz igru poistovjećuju s likovima iz crtanih filmova, najčešće oponašajući najdraže likove. Kroz takvu igru, djeca kreativno izmišljaju nove sadržaje priče, zaplete, nove situacije, te tako razvijaju govorne i motoričke sposobnosti, saraduju s drugom djecom te se uče rješavati probleme. „Dijete se pomoću crtića uči pozitivnim osobinama, kao što su požrtvovnost, istinoljubivost, iskrenost, ali se isto tako uči osvijestiti negativne osobine, poput zavisti, laži, pohlepe ili škrtosti“ (Grgurević i Fabris 2012: 164).

„Istraživanje Sveučilišta u Kaliforniji i Sveučilišta Wake Forest u kojem je učestvovalo 101 dijete u dobi od četiri do šest godina i njihovi roditelji, otkrila su da djeca stvarno pokazuju

veću spremnost uživanja u tuđe osjećaje i tuđu perspektivu, te su djeca na pitanja o nasilju odgovarala da je ono jako loše“ (Cingel i Kremer, 2017: 335).

Djeca se putem crtanih filmova uče empatiji tako što se „stavljaju u cipele glavnih likova“ iz crtanih filmova. Oni počinju da razumijevaju drugačiju perspektivu, jer se suočavaju sa raznim situacijama iz raznih uglova gledanja što dovodi do razumijevanja i suosjećanja svojih vršnjaka i drugih ljudi u njihovoj okolini. Drugim riječima, putem mašte djeca pokušavaju da shvate likove unutar crtanih filmova, te im se ti obrasci u „svijetu odraslih“ ponavljaju i tako primjenjuju to iskustvo koje su stekli uživanjem u likove unutar crtanih filmova.

Stoga, crtani filmovi mogu pomoći djeci u kognitivnom razvoju i ono što bi nekada prije crtanih filmova dijete trebalo da doživi (ima neposredno iskustvo), danas, uz crtane filmove i poistovjećivanje s likovima unutar crtanih filmova proživljavaju zajedno s likovima i tako stiču iskustvo, koje im je neophodno u svijetu odraslih. Osim toga, djeca tako razvijaju maštu, postaju kreativnija, otvorenih umova, te se uče drugačijim perspektivama.

Pored moralnih poruka koju šalju crtani filmovi i toga što doprinose razvoju mašte, crtani filmovi djeci nude i vjeru u bolje sutra. Djeca koja su odrasla uz gledanje crtanih filmova imaju veću želju za društvenim aktivizmom i promjenom društva na bolje, jer kroz crtane filmove (naročito koji su bazirani na bajkama) oni se zapravo uče da „vjeruju u čuda“ i korijenitu promjenu svijeta (iako to nekada može imati negativan efekat u smislu neuravnoteženog unutarnjeg i vanjskog svijeta).

Habib i Soliman (2015) navode da crtani filmovi s odgojno poželjnim porukama mogu poticati djecu na samokontrolu te ih naučiti da budu poslušni prema roditeljima, isto tako mogu ih naučiti pristojnom izražavanju, poštovanju drugih i pružanju pomoći potrebnima. Pozitivan sadržaj u crtanom filmu mogao bi podučavati dijete kako razmišljati i zaključivati, te također može naučiti dijete o nekim životnim iskustvima.

Blažević (2012: 488) kaže da „...crtani filmovi poput „Profesora Baltazara“ i dječije emisije „Ulica Sezam“ osmišljeni su da potiču djecu na saradnju, pomaganje, empatiju i prihvatanje jer im je cilj uključiti emocije i suočavanje s emocijama. Brojni stručnjaci smatraju da redovno gledanje edukativnih, prosocijalnih i dokumentarnih sadržaja mogu povećati altruistična i poželjna ponašanja kod djece“.

2.2. Odgojno nepoželjne poruke crtanih filmova namijenjenih djeci predškolske i rane školske dobi

Vrijeme koje se ranije provodilo u igri na svježem zraku, danas je često zamijenjeno višesatnim gledanjem crtanih filmova, pretežno bez nadzora roditelja koji nisu ni svjesni kakav utjecaj na kasniji psihološki razvoj i obrasce ponašanja mogu imati sadržaji kojima je dijete izloženo. Crtani filmovi su najdostupniji i najlakši izvor zabave koju možemo priuštiti djeci. Uz pristup internetu i velikom broju programa, moguće je djeci pustiti njihov omiljeni crtić u bilo kojem trenutku. To je situacija koju danas često susrećemo (Ilišin, 2003).

„Provedeno je više istraživanja kako bi se razjasnile negativne posljedice crtanih filmova koji se odnose na zdravlje djece, loše ponašanje i simptome spolnosti. Stručnjaci američke pedijatrijske akademije ustanovili su da djeca koja gledaju crtane filmove s negativnim porukama postaju agresivna, neposlušna, okrutna i ljuta“ (Lillard i Peterson, 2011: 645).

Crtani filmovi pomažu djeci da razviju maštu, ali njihov negativan utjecaj može biti da djeca mogu ostati zarobljena u imaginarnom svijetu dugo vremena. Razvoj mašte koju pobuđuju crtani filmovi može da ima negativne efekte u smislu prevelikog jaza između unutarnjeg svijeta mašte u kojem dijete živi i stvarnosti tj. vanjskog svijeta.

„Istraživanja su pokazala da djeca koja gledaju crtane filmove gdje je nasilje prikazano vrlo realistično, ponavlja se i nije kažnjeno, imaju veću vjerovatnost imitiranja takvog ponašanja, nego djeca koja takvim sadržajima nisu bila izložena“ (Rai i sar., 2016:1378). Na primjer, djeca koja gledaju crtani film Tom i Jerry mogu pogrešno naučiti to da smrt ne postoji, te da onaj ko skoči sa krova zgrade, neće imati nikakvih posljedica jer već u narednoj sceni bude ponovo „živ i zdrav“. Osim toga, tu se nalaze scene nasilja koje djeca mogu oponašati, ali i zbog toga razviti psihološke traume.

Već smo naveli da se djeca poistovjećuju sa likovima unutar crtanih filmova, pa tako neki lik iz crtanog filma, koji je prikazan kao zao, može postati „uzor“ djetetu, te dijete oponašajući njegov način ponašanja može postati agresivno prema ljudima u njegovom okruženju.

U istraživanju koje su proveli Ghilzai i sar. (2017) korišten je intervju s otvorenim pitanjima postavljenih majkama te braći i sestrama djece u dobi od pet do dvanaest godina. Rezultati istraživanja pokazali su da djeca koja češće gledaju crtane filmove, koji se prikazuju na TV-u, primjenjuju agresivno i nasilno ponašanje prema braći, sestrama i vršnjacima, a pritom oponašaju crtane likove, pokušavajući biti smiješni i zabavni. Osim na ponašanje, crtani

filmovi prema podacima ovog istraživanja, utiču i na rodno tipizirane predrasude te im tako crtani filmovi nameću da su djevojke krhke i lijepe, a dječaci hrabri i snažni.

Najčešći ženski lik koji možemo pronaći u crtanim filmovima jeste lik princeze. Cjelokupni pogled na princezu nam pruža sliku lijepe djevojke, obično tankoga struka, duge kose i krupnih očiju. Samim tim to povlači mnoge djevojčice da požele izgledati baš poput tih princeza. Kada je riječ o psihičkim osobinama ličnosti, ovi ih likovi uglavnom nemaju. Njihov je zadatak da isključivo budu lijepe, čekajući svoga princa na bijelom konju, te da se ne bore za neka vlastita uvjerenja. Glavni sociološki problem je što kroz takve crtane filmove, takav položaj princeza može djelovati na razvoj i oblikovanje djece zbog određenog nametanja standarda ljepote i obrazaca ponašanja.

Dobar primjer rodnog stereotipa je i crtani film „Snjeguljica i sedam patuljaka“. To je jedan od prvih dugometražnih crtanih filmova iz Disneyjevog studija. U ovom crtanom filmu, glavni lik - Snjeguljica je predstavljen tako da nju krasi ljepota i nježnost, a osim toga ona je vrijedna domaćica. No, to je tipičan lik za razdoblje u kojem je nastala. Osim što je lijepa i dobra, čeka svog princa, ne opire se određenim situacijama, ne iznosi svoje mišljenje, nego se prepušta sudbini i upravo je Snjeguljica tipični prikaz žena iz toga vremena. Nisu imale velika prava, vezane su uz kuću, prepušten im je odgoj djece kao i briga za kuću, a sve ostalo je prepušteno muškarcima koji će se pobrinuti da nisu žedne niti gladne.

Pored toga, crtani filmovi često sadrže „šale“ i psovke koje su neprimjerne, posebno za djecu rane školske i predškolske dobi. Neprimjeren može biti i način zavođenje koji je prikazan u crtanim filmovima poput Popaya – koji pokazujući „mišiće“ želi zadiviti i osvojiti djevojku. Djeca takvu vrstu ponašanja neće shvatiti kao šalu, nego kao poželjan obrazac ponašanja kojeg treba slijediti.

Likovi u bajkama su predstavljeni tako da su, uglavnom, dobri ili zli i to može poslati poruku djetetu da neka ponašanja svojih vršnjaka, koja su nenamjerna, okarakterišu kao zlo djelo. Svijet nikada nije crno-bijel, te pokušati objasniti ljudsko ponašanje kroz percepciju crno-bijelog može navesti djecu da ne tolerišu i ne opraštaju vršnjacima njihove „pogreške“. Čovjek nije savršeno biće i ne postoji niko ko je isključivo dobar ili neko ko je isključivo zao, a baš takvi likovi se često mogu susresti u crtanim filmovima, kao neki ideal „dobrote“ i ideal „zla“.

Gledanje stravičnih scena crtanih filmova (bajki) koji obiluju sadržajem verbalnog ili neverbalnog nasilja može imati negativne posljedice po razvoj djeteta. Ukoliko djeca gledaju

borbe „čudovišta“ ili prolazak kroz jako teške situacije glavnog lika, to može ostaviti traga na njih, bez obzira što taj događaj u stvarnom svijetu nisu proživjeli.

Pored toga, određeni crtani filmovi koji su u pravilu namijenjeni djeci predškolske i rane školske dobi imaju prenaplašene scene koje potiču seksualnost djece. Detaljno iscrtavanja obrisa spolnih organa urezuje se u podsvijest djeteta, te može imati negativne posljedice u ponašanju djeteta prema drugoj djeci, naročito suprotnog spola, te je na to potrebno obratiti posebnu pozornost.

Acheampong (2017) prikazuje rezultate gdje većina djece u dobi od šest do šesnaest godina dnevno provode tri do četiri sata gledajući crtane filmove. Kao omiljene crtane likove naveli su Toma i Jerrya, Bena Tena i ScoobyDooa. Također 48,5% djece vidi nasilje kao oblik rješavanja problema u crtanim filmovima, stoga su gotovo svi ispitanici priznali da crtani filmovi negativno utječu na dječje ponašanje.

Istraživanje koje su proveli Rai i sar. (2016) sa djecom od pet do petnaest godina pokazuje da crtani filmovi imaju snažan utjecaj na dječji način života, prvenstveno na odijevanje, agresivno i nasilno ponašanje i njihov jezik. Naime, u rezultatima istraživanja može se primijetiti kako djeca zanemaruju stvari koje im roditelji pričaju dok gledaju crtane filmove, a postoji izvjesna veza i sa povećanom stopom nasilja.

Elementi nasilja ne utječu samo na ponašanje ili komunikaciju djeteta već i na njegovu koncentraciju. Vidljivo je to u istraživanju koje je provedeno na Sveučilištu u Virginiji gdje su rezultati pokazali kako brzo izmjenjivanje scena negativno utječe na dječji mozak i koncentraciju te je iznimno važno insistirati na kvaliteti crtanih filmova i postavljanju vremenskog ograničenja kako bi dijete odrastalo i razvijalo se što zdravije (Lillard i Peterson, 2011).

Crtani filmovi djecu mogu „odviknuti“ od komunikacije s drugima. Sve veći broj djece ima problema u razvoju govora ili uopće nema razvijen govor zbog sljedećih razloga o kojima će biti riječ. Novi mediji nametnuli su se kao nova „društvena institucija“ u socijalizacijskom procesu (Mandarić, 2012). „Gleda li dijete predugo takve negativne crtane filmove, njegove će jezične sposobnosti biti niže. Predčitačke će vještine biti slabije, rečenice prejednostavne, a dijete će biti zakinuto u druženju s vršnjacima i roditeljima“ (Šego, 2009: 129).

Tanka je linija između stvarnosti i fikcije kod djece. Likovi iz crtanog filma postaju dio njihovog svijeta. Djeca sve više gube svoj vlastiti svijet, svoj vlastiti identitet. Zatvaraju se u

sebe, nisu zainteresovana ni za šta drugo, ne privlače ih više buka djece na ulicama, igra skrivača i slično. Ne privlači ih više interakcija sa drugom djecom, a samim tim ni sa roditeljima.

Dakle, možemo uočiti da crtani filmovi mogu imati poželjene ili nepoželjne odgojne poruke. Nezahvalno je uopćeno govoriti o crtanim filmovima, jer je jako bitno o kojem se to konkretno crtanom filmu govori. Sadržaj crtanih filmova nije isti, neki od njih su puni agresivnih scena (Tom i Jerry, Ptica trkačica...), dok se drugi baziraju na solidarnosti i ljubavi (Mumijevi, Profesor Baltazar...). Osim toga, neki crtani filmovi koji su prihvatljivi za stariju djecu, mogu imati negativan efekat na djecu predškolske i rane školske dobi.

Prema tome, kao i u svemu drugom i kod gledanja crtanih filmova ključna je uloga odgajatelja (roditelja) koji treba da nadgleda šta to dijete gleda. Da li taj sadržaj koji gleda šalje odgojnu poželjnu poruku? Da li je taj sadržaj primjeren dobi djeteta? I na kraju, da li ima više štete ili koristi za pozitivan odgoj djeteta zbog gledanja određenog crtanog filma, te shodno svemu navedenom treba usmjeravati dijete na gledanje crtanih filmova koje šalju odgojno poželjne poruke i imaju pozitivan uticaj na kognitivni i emotivni razvoj djeteta.

3. ULOGA RODITELJA (ODGAJATELJA) U PROCESU SELEKTIRANJA CRTANIH FILMOVA NAMIJENJENIH DJECI PREDŠKOLSKE I RANE ŠKOLSKE DOBI

Odabrati kvalitetan crtani film jeste preduslov da dijete stekne zdrave obrasce ponašanja. Kako dijete upija verbalnu te neverbalnu komunikaciju preko samog sadržaja crtalog filma, bitno je da mu se ponudi nešto kvalitetno, sadržaj iz kojega nešto može naučiti ili savladati neke određene vještine. Ovo je veoma zahtjevan posao, posebno roditeljima (odgajateljima). „Prema Blum-Ross, roditelji moraju prije svega razumjeti kontekst u kojem djeca koriste medije (gdje, kako, kada i s kojim efektom), sadržaj (šta gledaju i koriste), kao i uticaj na odnose (na koji način digitalni mediji utiču na odnose koje dijete ima sa drugima) kako bi mogli donijeti ispravnu odluku za svoje dijete“ (Blum-Ross et al. 2016, prema Čengić, 2019:26). Roditelji su ti koji prvi ponude djetetu sadržaj crtalog filma, a manji broj njih se prije toga edukuje te zapravo istraži šta bi bilo najbolje da se djetetu ponudi. Roditelji bi tako trebali regulisati količinu i sadržaj gledanja crtanih filmova (ovisno o dobi djeteta). Šego kaže da „u vezi s uporabom medija uvijek treba procijeniti "pravu mjeru" i odabrati kvalitetne sadržaje koji će obogatiti dječji svijet“ (Šego, 2009: 128).

Medijski sadržaj koji će roditelj/odgajatelj ponuditi djetetu ovisi o samom stepenu medijske pismenosti roditelja/odgajatelja. Čengić prenosi definiciju medijske pismenosti koju navodi Evropska komisija u dokumentu “Evropski pristup medijskoj pismenosti u digitalnom okruženju” iz 2007. godine, a koja glasi: „Medijska pismenost je definisana kao “sposobnost pristupa medijima, razumijevanje i kritičko vrednovanje različitih aspekata medija i medijskih sadržaja te ostvarivanje komunikacije u raznovrsnim kontekstima” (Čengić, 2019: 6). Koncept medijske pismenosti se ne odnosi isključivo na roditelje, nego je veoma važno da roditelji vlastitim primjerom razvijaju medijsku pismenost kod djece. Kako smo već ranije naveli, djeca uče po modelu, te će prije naučiti o medijima i informacijskim i komunikacijskim tehnologijama gledajući i imitirajući roditelje/odgajatelje, nego kroz proces podučavanja. Stoga, jako je važno da roditelj/odgajatelj osvijesti, te eventualno koriguje vlastite medijske navike u smislu kakve medije, na koji način i u koju svrhu koristi (Čengić: 2019).

Djetetu je gledanje crtanih filmova gotovo svakodnevnica te bi bilo poželjno da dijete dobiva pozitivne odgojne poruke putem sadržaja crtalog filma. Svakodnevno gledanje crtanih filmova djetetu može potpuno promijeniti ponašanje i razmišljanje. Djeca vole oponašati

omiljene likove iz crtanih filmova, a tim načinom zapravo i preuzimaju njihove obrasce verbalne i neverbalne komunikacije. Ukoliko dijete svaki dan ponavlja iste obrasce, kroz neko kratko vrijeme će mu potpuno prijeći u naviku koju ćemo teško promijeniti. Aristotel (1988) u „Nikomahovoj etici“ kaže da ono ponašanje koje često ponavljamo postaje naš karakter, te je jako bitno da djeca djeluju moralno, čak i u dobi u kojoj u cjelosti ne razumiju moralnost.

Uloga roditelja jest da istraži sadržaj raznih crtanih filmova prije nego što ih ponudi djetetu. Roditelj bi trebao moći prepoznati koji su crtani filmovi kvalitetni, a koji nisu. Isto tako bi trebao znati i pojasniti zbog čega neki sadržaj nije primjeren da bi ga dijete gledalo. Roditelji bi trebali prepoznati obrasce ponašanja koji se pojavljuju u crtanim filmovima, te da li bi oni mogli naštetiti daljnjem razvoju i ponašanju djeteta. Međutim, potrebno je naglasiti da je svako dijete individua za sebe, te da isti sadržaj kod različitih pojedinaca može izazvati drukčiji efekat. Zbog toga, veoma je „bitna sposobnost roditelja da se užive u djetetovu psihu, procijene mogućnosti njegovog razvoja i usmjeravanja u tom pravcu“ (Čengić: 2019: 21).

Sadržaj koji dijete gleda utječe i na stvaranje određenog ukusa kod djeteta. Iznimno je važno da im se nude kvalitetni sadržaji iz kojih nešto mogu i naučiti te isto tako primijeniti u svakodnevnom životu. Sadržaj koji im nudimo već u najranijoj dobi, prvi njihov susret s televizijskim sadržajem. Ti počeci mogu jako bitno utjecati na daljnji djetetov razvoj, njihov odabir, tačnije ukus, a kasnije i na život.

Ciboci i Kanižaj smatraju da su „djeca svakodnevno izložena nasilnom sadržaju putem crtanih filmova, te je nužno da roditelji gledaju crtane filmove zajedno s djecom kako bi ih na taj način kontrolirali i nadzirali“ (Ciboci i Kanižaj, 2011: 30).

Prije nego što djetetu ponudimo sadržaj crtanoog filma, trebali bismo ga prvo mi pogledati te uvidjeti što će dijete putem njega naučiti. Ima li crtani film pozitivne obrasce ponašanja te da li bi dijete moglo savladati određene vještine putem gledanja istog sadržaja. Ukoliko postoji scena nasilja ili bilo kakva uznemirujuća scena koja može biti štetna trebalo bi objasniti scenu na smiješan način kako bi dijete moglo uzeti samo zabavu, a ne štetan element iz tog crtanoog filma.

Također poželjno je da roditelji provode više vremena sa svojom djecom u svakodnevnom i inovativnim aktivnostima kako dijete ne bi ovisilo o crtanim filmovima za zabavu. Osim što bi roditelj morao znati ocijeniti kvalitet sadržaja crtanoog filma morao bi i znati procijeniti koliko je vremenski dovoljno da dijete provede pred televizijskim ekranom.

Analizirajući mnogobrojna istraživanja uočena je važnost roditeljske uloge u odabiru i praćenju sadržaja koje dijete gleda. Roditelji su danas zaposleni više nego prije i nekada je prikaz crtanog filma idealno rješenje za zbrinjavanje djeteta. U tom slučaju potrebno je dodatno se potruditi pronaći odgojno poželjan sadržaj koji će obogatiti djetetov sveukupni razvoj. „Ključno je da roditelji prepoznaju potrebu za vlastitim medijskim opismenjavanjem, koje je dio procesa cjeloživotnog učenja, da budu otvoreni ka novom i drugačijem medijskom okruženju od onoga u kojem su odrasli, te da shvate da svojim modelom ponašanja znatno utiču na medijske navike svoje djece“ (Čengić, 2019: 21).

4. METODOLOŠKI OKVIR

4.1. Problem istraživanja

Prema Piagetovoj teoriji kognitivnog razvoja djeca u dobi od 2. do 11. godine života prolaze kroz *predoperacijsku fazu* (2.-7. godine života) i *fazu konkretnih operacija* (7.-11. godine života). Također, s pozicije neuroznanosti to je period najveće neuroplastičnosti mozga, odnosno, mozak u to vrijeme ima najveći potencijal za pamćenje, oblikovanje. S obzirom na tu činjenicu, ono što djeca nauče u tom periodu je nešto što će ih pratiti cijeli život, drugim riječima, to je period najveće mogućnosti uticanja na djecu i tada se izgrađuju njihovi prvobitni obrasci ponašanja. Hiperprodukcija animiranih filmova u drugoj polovini 20. stoljeća je dodatno otežala ispitivanje sadržaja tih animiranih filmova i zasigurno da posljedice istih uočavamo tek danas. Krajem 20. stoljeća i početkom 21. stoljeća sadržaj određenih animiranih filmova je doveden u pitanje, te su provedena mnogobrojna istraživanja koja govore o samim nepoželjnim odgojnim porukama crtanih filmova namijenjenih djeci predškolske i rane školske dobi. Proces filtriranja sadržaja koji su namijenjeni djeci je dugotrajan, kontinuiran, te kompleksan proces i upravo zbog toga smatramo da je značajno provoditi što više istraživanja i analiza o odgojnim porukama crtanih filmova, kako bismo na taj način doprinijeli kvalitetnijem odgoju djece.

4.2. Predmet istraživanja

„Predmet istraživanja je specifičan problem. On se temelji na društvenoj i znanstvenoj aktualnosti, ali i na znatiželji onog koji istražuje. Definirati predmet istraživanja znači predočiti problem tako da ga drugi mogu prepoznati. Postoje različiti načini definiranja predmeta istraživanja. Definiranjem se želi što potpunije odrediti značenje osnovnog ili osnovnih pojmova koji se javljaju u formulaciji predmeta istraživanja“ (Good- Scates,1967: 69).

Predmet ovog istraživačkog rada jeste analiza odgojno poželjnih i nepoželjnih poruka video sadržaj tri animirana filma – „Snjeguljica i sedam patuljaka“; „Aladdin“ i „Prinčeva strana priče“. Odgojna poruka predstavlja direktnu ili indirektnu poruku koja nosi određenu poželjnu ili nepoželjnu odgojnu vrijednost. Odgojno poželjne i nepoželjne poruke se mogu posmatrati

iz različitih aspekata: etičkog, komunikacijskog, obrazovnog itd. Tako npr. promatrano sa etičkog aspekta odgojno poželjna poruka jeste da se djeci kroz crtane filmove razvija svijest o važnosti pomaganja drugima, dok odgojno nepoželjna poruka, promatrana sa moralnog aspekta, može biti u smislu da se krađa isplati. Promatrano sa komunikacijskog aspekta odgojno poželjna poruka može biti da lijepa riječ gvozdена vrata otvara, dok odgojno nepoželjna poruka može biti zastupljenost verbalno nasilne komunikacije (uvrede...). Promatrano sa obrazovnog aspekta odgojno poželjna poruka, na primjer, može biti da djeca nauče iz sadržaja crtanog filma običaje i vrijednosti zastupljene u drugim kulturama, dok odgojno nepoželjna poruka promatrana sa obrazovnog aspekta može biti, na primjer, da djeca kroz crtani film usvajaju različite metode manipulacije, a detaljniji prikaz odgojno poželjnih, kao i nepoželjnih odgojnih poruka prikazati ćemo u tabeli u indikatorima analize.

4.3. Cilj istraživanja

„Cilj pokazuje osnovnu nakanu ispitivanja/istraživanja. On može imati neposredno praktični, teorijski ili teorijsko-praktični smisao. Isto tako, može označavati neku društvenu ili ličnu korist. Ciljem se mi jasno određujemo prema onom što i zbog čega nešto ispitujemo ili istražujemo, zbog čega radimo seminarski/diplomski rad“ (Slatina, 2007: 10).

Cilj ovog rada jeste analizirati tri dugometražna animirana filma koji su namijenjeni djeci predškolske i rane školske dobi s namjerom utvrđivanja poželjnih i nepoželjnih odgojnih poruka iz perspektive etičkog, komunikacijskog i obrazovnog aspekta.

4.4. Zadaci istraživanja

1. Analiza odgojno poželjnih i nepoželjnih poruka video sadržaja tri animirana filma iz etičkog aspekta.
2. Analiza odgojno poželjnih i nepoželjnih poruka video sadržaja tri animirana filma iz komunikacijskog aspekta.
3. Analiza odgojno poželjnih i nepoželjnih poruka video sadržaja tri animirana filma iz obrazovnog aspekta.

4. Usporedba odgojno poželjnih i nepoželjnih poruka sadržaja video zapisa tri animirana filma.
5. Izvesti zaključke i preporuke za ulogu roditelja/odgajatelja prilikom dječije aktivnosti gledanja crtanih filmova namijenjenih djeci predškolske i rane školske dobi.

4.5. Istraživačka pitanja

„Istraživačka pitanja su u pravilu upitne rečenice koje obično počinju sa kako, koliko ili šta. Za formulisanje istraživačkih pitanja neophodno je da budu identifikovane varijable“ (Fajgelj, 2007:175).

Na osnovu prethodno postavljenih zadataka, definirana su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Koje moralne/amoralne odgojno poželjne i nepoželjne poruke su identificirane u video sadržaju tri navedena animirana filma?
2. Koje komunikacijske odgojno poželjne i nepoželjne poruke su identificirane u video sadržaju tri navedena animirana filma?
3. Koje obrazovne odgojno poželjne i nepoželjne poruke su identificirane u video sadržaju tri navedena animirana filma?
4. Koje odgojno poželjne i nepoželjne poruke su zastupljene u sadržaju sva tri navedena crtana filma?
5. Koje su odgojno poželjne ili nepoželjne poruke prepoznate samo u jednom od tri navedena filma?
6. Koje preporuke i zaključke za roditelje/odgajatelje možemo izvesti iz analize video sadržaja tri navedena crtana filma namijenjena za djecu predškolske i rane školske dobi?

4.6. Metode, tehnike, instrumenti istraživanja

Za potrebe ovog rada koristit ćemo sljedeće metode istraživanja:

Deskriptivna metoda- „U istraživanju odgoja i obrazovanja predstavlja skup znanstvenoistraživačkih postupaka s kojima se opisuju pojave u odgoju i obrazovanju, tj. ispituje se stanje, a time i njihove osobine, bez obzira na njihove uzroke” (Mužić, 1999:43).

Svrha korištenja deskriptivne metode u ovom radu jeste objašnjavanje poželjnih i nepoželjnih odgojnih poruka u video sadržaju tri navedena crtana filma kroz tri aspekta – etički, komunikacijski i edukacijski.

Analiza sadržaja: „Analiza sadržaja, po prirodi podataka (za razliku od npr. etnografskog izvještaja ili popisa stanovništva) je analiza verbalnog ili drugog simboličkog značenja, koji je označen kao sadržaj u komunikaciji (pisma, knjige, konverzacija, novinski napisi, televizijski programi, sadržaji programa radio produkcije, terapijske seanse, analiza pojmovnih oblika masovne kulture, stvaralaštva i dr.)“ (Stojak, 1990:15).

U ovom istraživanju metodu analize sadržaja smo koristili za analizu odgojno poželjnih i nepoželjnih poruka video sadržaja tri crtana filma pod nazivom: „Snjeguljica i sedam patuljaka“, „Aladdin“ i „Prinčeva strana priče“.

Komparativna metoda – „...je postupak uspoređivanja istih ili srodnih činjenica, odnosno utvrđivanje njihove sličnosti u ponašanju i utvrđivanje razlike među njima“ (Bošnjak, 1997:87).

U ovom istraživanju komparativna metoda je korištena zbog usporedbe odgojno poželjnih i nepoželjnih poruka sadržaja video zapisa navedenih crtanih filmova namijenjenih za djecu predškolske i rane školske dobi, u smislu utvrđivanja podudaranja određenih poželjnih i nepoželjnih odgojnih poruka u tri crtana filma sa velikim vremenskim rasponom i na taj način utvrditi u kojoj mjeri je došlo do promjene u produkciji crtanih filmova od samog početka emitiranja pa do danas.

Tehnike istraživanja:

Sistemska promatranje – je opažanje i praćenje neke pojave na sustavan, a to znači unaprijed definiran i precizan način. Treba jasno odrediti što će se opažati, kada i pod kojim uvjetima. Sustavno promatranje i bilježenje od strane promatrača bez tehničkih pomagala je najizravniji i najprirodniji od svih puteva prikupljanja podataka u kojima se polazi od empirije odgoja i obrazovanja (Mužić, 2004: 40).

U ovom istraživanju će biti korištena tehnika sistemskog promatranja kako bismo u sadržaju video zapisa navedenih animiranih filmova prepoznali/identificirali i analizirali odgojno poželjne i nepoželjne poruke.

Instrumenti istraživanja:

Instrument koji ćemo koristiti u ovom istraživanju je „matrica za analizu“.

Matrica za analizu- jest evidenciona tabela koja će sadržavati prikaz indikatora i dimenzija koji su korišteni u analizi videozapisa, zbog usporedbi tri navedena animirana filma namijenjena djeci predškolske i rane školske dobi.

Primjer matrice za analizu sadržaja video zapisa:

Tabela 1. Indikatori korišteni u analizi:

Odgojno poželjne i nepoželjne poruke	„Snjeguljica i sedam patuljaka“	„Aladdin“	„Prinčeva strana priče“
„Dobro uvijek pobjeđuje zlo“ (etički aspekt)			
„Osjećaj sreće (zadovoljstva) ne zavisi od materijalnog i društvenog statusa“			

(obrazovni aspekt i etički aspekt)			
„Odjelo ne čini čovjeka“ (etički i obrazovni aspekt)			
„Ljubav je lijek za sve“ (etički aspekt)			
Lijepa riječ gvozdena vrata otvara (komunikacijski aspekt)			
Upoznavanje druge kulture (obrazovni aspekt)			
Empatija (etički, komunikacijski i obrazovni aspekt)			
Crno-bijela percepcija svijeta (etički i obrazovni aspekt)			
Verbalno nasilje (komunikacijski i etički aspekt)			
Poistovjećivanje „naivnosti“ i „dobrote“			

(obrazovni i etički aspekt)			
Nužnost sretnog kraja kao nerealističan pogled na svijet (obrazovni aspekt)			
Krađa predstavljena potpuno bezazleno (etički aspekt)			
Fizičko nasilje (etički aspekt)			
Rodni stereotipi (etički i obrazovni aspekt)			
Amoralizam (etički aspekt)			
Neustrašivost kao model ponašanja (etički aspekt)			

4.7. Uzorak istraživanja

Za analizu odgojno poželjnih i nepoželjnih poruka izabrali smo tri popularna dugometražna animirana filma iz različitih vremenskih razdoblja. Cilj odabira animiranih filmova iz različitih vremenskih razdoblja i to u periodu od 1937. godine do 2018. godine jeste usporedba odgojno poželjnih i nepoželjnih poruka, specifičnih za vremensko razdoblje u kojem su snimani ti animirani filmovi. Animirani film „Snjeguljica i sedam patuljaka“ produciran je 1937. godine, te predstavlja jedan od prvih dugometražnih animiranih filmova. Iako je produciran prije osamdeset šest (86) godina animirani film „Snjeguljica i sedam patuljaka“ je i danas izuzetno popularan animirani film, te možemo kazati da se radi o jednom od najgledanijih dugometražnih animiranih filmova ikada. Animirani film „Aladdin“ je produciran 1992. godine, nešto više od 50 godina nakon animiranog filma „Snjeguljica i sedam patuljaka“, te predstavlja početak „nove paradigme“ uvođenjem specijalnih filmskih efekata u produkciji Disneyevih animiranih filmova. Animirani film „Prinčeva strana priče“ je produciran 2018. godine. Pored velike popularnosti, posebno je privukao našu pozornost jer otkriva „drugu stranu priče“ popularnog princa iz bajki i Disneyevih animiranih filmova.

- **Video zapis („Snjeguljica i sedam patuljaka“ - 1937):**

https://www.youtube.com/watch?v=sw6t4DpJ_H0

- **Video zapis („Aladdin“ – 1992):**

<https://www.youtube.com/watch?v=KwZPdpOBehk>

- **Video zapis („Prinčeva strana priče“ – 2018):**

<https://www.youtube.com/watch?v=zB1kSk9ryq4>

5. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA

Za potrebe ovog rada analizirali smo video sadržaj tri popularna dugometražna crtana filma: „Snjeguljica i sedam patuljaka“ (1937.), „Aladdin“ (1992.) i „Prinčeva strana priče“ (2018.), te ćemo to prikazati u daljnjem tekstu.

5.1. „Snjeguljica i sedam patuljaka“

„Snjeguljica i sedam patuljaka“ se prvenstveno pojavila kao bajka koju su napisali braća Grimm 1812. godine, te je kasnije Walt Disney 1937. godine producirao i crtani film na osnovu napisane bajke (to je jedan od prvih dugometražnih crtanih filmova u historiji). Važno je napomenuti da postoje izvjesne razlike između napisane bajke i crtanog filma, zbog umjetničkog dojma kojem podliježu crtani filmovi, ali je suština ostala ista. Naš zadatak se isključivo bazira na analizi sadržaja crtanih filmova pa smo shodno tome odlučili analizirati video zapis crtanog filma „Snjeguljica i sedam patuljaka“ u svrhu identificiranja i interpretacije odgojnih poruka koje sadrži navedni crtani film.

5.1. 1. Odgojno poželjne poruke crtanog filma „Snjeguljica i sedam patuljaka“

1) „Dobro uvijek pobjeđuje zlo“

Crtani filmovi koji su bazirani na temelju neke već napisane bajke, a u ovom slučaju „Snjeguljica i sedam patuljaka“, temelje se, između ostalog i na odgojno poželjnoj poruci „dobro uvijek pobjeđuje zlo“. S jedne strane, u crtanom filmu postoji lik Snjeguljice koji predstavlja moralno savršenstvo, dok s druge strane postoji ljubomorna i zavidna maćeha koja predstavlja apsolutno zlo.

Bez obzira što je u radnji crtanog filma maćeha predstavljena kao ona koja posjeduje moć, a Snjeguljica ne, ipak, na kraju crtanog filma zbog moralnih kvaliteta koje posjeduje Snjeguljica biva nagrađena, a maćeha kažnjena. To djeca mogu shvatiti na takav način da dobrota uvijek na kraju pobjeđuje, dok zlo, koliko god imalo „moć“ u rukama (a kraljica ima veliku moć), ipak, na kraju završava kobno (zlo se kažnjava – to može odvratiti djecu od lošeg ponašanja zbog straha od kazne). Ovaj crtani film sadrži odgojno poželjnu poruku za djecu u smislu „dobro se dobrim vraća“ i to može, zbog sklonosti djece ka oponašanju crtanih

junaka, motivisati ih da djeluju što moralnije, jer kako kažu Habib i Soliman (2015: 256): „Crtani junak mogao bi godinama biti djetetov model“.

2) Osjećaj sreće (zadovoljstva) ne zavisi od materijalnog i društvenog statusa

Ovaj crtani film je tipičan primjer u kojem postoje likovi koji stavljaju duhovne vrijednosti iznad materijalnih. Snjeguljica nakon smrti majke, iako živi u kraljevskoj palači, našla se u nemilosti kraljice koja jedva daje mogućnost Snjeguljici da zadovolji vlastite potrebe. Zla kraljica, njena maćeha, strahovala je da će jednoga dana Snjeguljičina ljepota prevazići njenu i zbog toga ju je odijevala u praljavu i poderanu odjeću, te je prisiljavala da obavlja sve teške fizičke poslove.

Međutim, uprkos svemu tome Snjeguljica je vesela djevojka koja stalno pjeva, pleše i uspijeva da se raduje životu. U prilog tome svjedoči scena gdje ona čisti stepenice i pjeva, pokazujući time da je sreća moguća i u takvim uslovima, te da sreća predstavlja stanje uma i zadovoljstvo duše (kao što tvrde gotovo svi drevni filozofi – Konfučije, Buddha, Sokrat, Stoici...) a i savremena psihologija (Kognitivno-bihevioralna terapija (CBT) se bazira na tome da kvalitet života zavisi od naše percepcije, te promjena percepcije vodi ka sreći, a ne promjena samih okolnosti).

S druge strane, u crtanom filmu, kraljica (zla maćeha) raspolaže svim materijalnim blagodatima, ali uprkos svemu tome što posjeduje je stalno nesretna i nezadovoljna, samo zbog toga jer nije najljepša na cijelom svijetu. Djeca mogu shvatiti, po uzoru na likove iz ovog crtanog filma, da ukoliko budu egoistični i pohlepni, to ih neće dovesti do stanja sreće, nego da je za sreću dovoljno da uživamo u sadašnjem trenutku i usmjerimo se na dobre strane naših trenutačnih okolnosti.

3) Ljubav je lijek za sve

U crtanom filmu dolazi do prilično bizarne situacije. Naime, Snjeguljica umire, ali u ovom crtanom filmu čak i za smrt ima lijek, a to je ljubav (kroz manifestaciju poljupca zaljubljenog princa). Crtani film poručuje djeci da se vrijedi boriti za ljubav i da ona daje svemu smisao. Kaja Silverman u svom djelu „The cure by Love“ prenosi koncept Frojda koji kaže „...da moramo voljeti ili se razboljeti“, a kada takvo nešto tvrdi sam otac psihoanalize, jasno je da ljubav ima izuzetno značajnu ulogu u procesu razvoja djeteta u zdravu ličnost (Silverman,

42). Erik Erikson, kao jedan od najznačajnijih savremenih psihoanaličara, ljubav postavlja kao ključni faktori pri oporavku od psiholoških trauma pojedinca.

Pored toga „poljubac princa“ ima i alegorijsku poruku da je ljubav vječna i neprolazna, da je ona spona između ovostranog i onostranog svijeta. Platon u svom dijalogu „Gozba“ govori o ljubavi kao o nečemu što ima ključ za vječnost (spaja dva svijeta). Ta poruka može biti odgojno poželjna, jer ističe značaj ljubavi, koji se ne može mjeriti i jako je važno da dijete već u predškolskoj i ranoj školskoj dobi prepozna samu važnost ljubavi, jer bez ljubavi svijet predstavlja skup interesnih konflikata, a sa ljubavlju svijet se bazira na zajedništvu i empatiji.

4) Lijepa riječ i gvozdena vrata otvara

Tokom crtanog filma, lik Snjeguljice je predstavljen tako da je ona bila ljubazna prema svima u svom okruženju (i prema ljudima, a i prema životinjama). To je, upravo, razlog zašto su se sve životinje rado nalazile u njenom okruženju i pomagale joj u njenim aktivnostima.

Patuljci, koji nisu navikli na nove osobe u njihovoj okolini (skoro cijeli život nisu upoznali bilo kakvu ženu), Snjeguljicu su zbog njenog ljupkog ponašanja i činjenice da im je očistila zabačenu kućicu, jako dobro prihvatili, omogućili joj da boravi s njima i nakon toga je i zavoljeli.

Dakle, Snjeguljica pokazuje prosocijalno ponašanje i izuzetno razvijene komunikacijske vještine. Jasna Šego u svom članku govori o utjecaju okoline na govorno-komunikacijske sposobnosti i već na samom početku kaže: „Kvalitetni crtani filmovi, televizijske emisije, videoigre i računalne igre mogu prenositi znanja i pozitivno djelovati na razvoj dječje komunikacijske kompetencije“ (Šego, 2009: 119). Dakle, jasno je da način Snjeguljičine komunikacije, zbog već pomenute sklonosti dječijeg mozga ka oponašanju, može imati pozitivan efekat na komunikacijske sposobnosti djeteta, a osim toga, šalje se i poruka da je, upravo, taj Snjeguljičin način komunikacije i „kamen temeljac“ u izgradnji povjerenja prema drugim ljudima. Stoga, jasno je da način komuniciranja glavnog lika ima izuzetno poželjnu odgojnu poruku namijenjenu djeci predškolske i rane školske dobi.

5) *„Nije bitna forma, bitna je suština“/„Odišlo ne čini čovjeka“*

U crtanom filmu „Snjeguljica i sedam patuljaka“ svi likovi su koncipirani tako da posjeduju karakteristične vanjske osobine. Međutim, važno je istaći kako sve te specifične, vanjske karakteristike likova, ne čine i njihovu suštinu.

Tako, na primjer, lik s nadimkom „Ljutko“ ima upravo taj nadimak jer se konstantno ljuti i ima mnogo primjedbi, međutim, tokom crtanog filma se može uočiti da i on, kao i svi drugi patuljci, samo žudi za ljubavlju, pažnjom i prihvaćenošću i da se ta njegova ljutnja i negodovanje javljaju kao posljedica njegovog straha od odbačenosti (odbrambeni mehanizam).

Cogan kaže: „Ljutnja može poslužiti kao zaštitni (odbrambeni) mehanizam kada osoba doživljava osjećaj boli i bespomoćnosti“ (Cogan, 2013:209).

„Ljutko“ nakon nekog vremena dobrovoljno pristaje na Snjeguljičin poljubac u čelo, jer je uvidio da drugi patuljci nemaju nikakvu negativnu posljedicu zbog toga i da ne mora nužno biti povrijeđen ako odluči vjerovati nekome. Ova odgojno poželjna poruka govori o važnosti same suštini ljudskih bića i na koji način to trebamo tretirati druge, a ne da zbog predrasuda ili stereotipa o drugima donosimo apsolutistički sud.

5.1.2. Odgojno nepoželjne poruke crtanog filma: „Snjeguljica i sedam patuljaka“

1) *Crno-bijela percepcija svijeta*

U većini crtanih filmova prisutna je pretjerana polarizacija likova. U crtanom filmu „Snjeguljica i sedam patuljaka“ postoji moralno savršen lik kao što je Snjeguljica, te s druge strane, apsolutno zao lik kao što je maćeha. To smatramo odgojno nepoželjnom porukom jer u svijetu u kojem živimo ništa nije isključivo „crno ili bijelo“. U crtanom filmu lik Snjeguljica konstantno djeluje moralno, dok kraljica (zla maćeha) konstantno djeluje nemoralno. Djeca gledanjem takvog sadržaja crtanih filmova mogu usvojiti „crno-bijelu“ percepciju svijeta, te svoje vršnjake, kao i druge ljude u njihovom okruženju početi svrstavati u kategorije „apsolutno dobar“ ili „apsolutno zao“, što može imati izuzetno negativnu posljedicu po međuljudske odnose.

2) *Poistovjećivanje „naivnosti“ i „dobrote“*

Razlika između pojmova naivnosti i dobrote nije uvijek očigledna. U crtanom filmu „Snjeguljica i sedam patuljaka“ lik Snjeguljice je izuzetno moralan, ali istovremeno i naivan (lakovjeran). To se najbolje može uočiti kada, naizgled, ne tako naivnu staricu sa jasnim indikacijama o zlim namjerama, pa i pored toga što su je patuljci upozorili o mogućnosti prevare od strane zle kraljice Snjeguljica, ipak, poziva u kuću, pa čak i pojede otrovnu jabuku koju joj je dala ta starica, te zbog toga privremeno gubi život. Naime, u više situacija tokom crtanog filma ta njena naivnost je, zapravo, okarakterisana i predstavljena kao njena dobrota. U trenutku kada lovac Snjeguljicu odvodi u šumu s namjernom da je ubije, ona ni tada ne primjećuje veliku opasnost u kojoj se našla i u crtanom filmu takvo njeno ponašanje je predstavljeno kao posljedica njene dobrote. Ni u prvoj, ni u drugoj navedenoj situaciji u crtanom filmu, Snjeguljica ne prepoznaje opasnost i ona, zapravo, bezuslovno vjeruje svima, bez obzira na njihove očigledno loše namjere. U crtanom filmu „Snjeguljica i sedam patuljaka“ ne postoji distinkcija između dobrote i naivnosti i zbog toga je jako važno pojasniti djeci predškolske i rane školske dobi da se u životu mogu susresti sa mnogo različitih opasnosti i da svi trebamo stremiti ka tome da budemo što moralniji, ali ne i naivni u svakodnevnom funkcinisanju.

3) *Rodni stereotipi*

Ovaj crtani film koji je produciran 1937. godine (a rađen je na temelju bajke iz 1812. godine) daje idealan prikaz rodnih uloga žena i muškaraca koji su živjeli u tom vremenskom razdoblju. Beck i Friedwald u djelu „Looney Tunes and Marie Melodies“ kažu da mnogi crtani filmovi iz 1930-ih i 1940-ih obiluju likovima i situacijama koje bi se danas smatrale krajnje rasističkim i/ili seksističkim. „U crtanim filmovima poput Bugs Bunny, Nips the Nips i Coal Black i de Sebben Dwarfs postoje etnički stereotipi, a to je uobičajena praksa u komedijama tog perioda“ (Beck, Friedwald, 1989:2).

U crtanom filmu „Snjeguljica i sedam patuljaka“ ženskim likovima se pripisuje ljepota kao najviša vrijednost samih likova, a u prilog tome govori to što je cjelokupna tematika crtanog filma bazirana na tome da je jedna žena (maćeha), ljubomorna na ljepotu druge mlađe žene (Snjeguljice). Snjeguljica je mlada, lijepa, te pored toga i vrijedna domaćica. To je tipičan stereotip o ženama koje su početkom 20. stoljeća imale dvije uloge, a to je da budu lijepe i da budu vrijedne domaćice. Također, muškarci (patuljci) su predstavljeni kao vrijedni radnici u

rudniku (firmi), ali i kao oni koji se mnogo ne brinu o vlastitoj higijeni i čistoći kuće u kojoj žive, nego sve te kućanske poslove prepuštaju Snjeguljici upravo zbog toga što je žena. Ženski i muški likovi su izuzetno stereotipno predstavljeni, te smatramo da crtani film „Snjeguljica i sedam patuljaka“ šalje nepoželjnu odgojnu poruku koja govori o ulogama žena i muškaraca u zajednici.

4) *Verbalno nasilje*

Patuljci imaju razne nadimke, a što smo mogli prepoznati jeste da ti njihovi nadimci u crtanom filmu imaju za cilj da budu humoristični/zabavni, a zapravo mogu biti izuzetno uvredljivi za drugu osobu i u kontekstu savremenog društvenog normativa mogu biti svrstani u domenu verbalnog nasilja. Tako, na primjer, jedan od patuljaka nosi nadimak „glupko dupko“ zbog toga što ne zna govoriti i što se zbog svoje nespretnosti/nesmotrenosti često nađe usred neke teškoće. Ako tog patuljaka pod nadimkom „glupko“ promatramo i analiziramo iz obrazovne i inkluzivne perspektive možemo jasno uočiti da je on tipičan primjer osobe sa teškoćama u govoru što, nažalost, pokazuje odnos ljudi, u vremenskom razdoblju kada je pisana bajka i produciran crtani film, prema osobama s teškoćama u razvoju. Djeca predškolske i rane školske dobi mogu usvojiti takav obrazac ponašanja, odnosno, da je nadijevanje uvredljivih nadimaka zabavno i poželjno. Kada se radi o djeci s teškoćama u razvoju, to naročito može imati negativnu posljedicu po njihovu inkluziju, na kojoj svakako treba insistirati. U crtanom filmu „Snjeguljica i sedam patuljaka“ patuljci pristaju na uvredljive nadimke, te uopće s tim nemaju problem, dok u stvarnosti davanje takvih nadimaka drugim ljudima, obično budi negativne emocije kod njih.

Stoga, jako je bitno da djeca razvijaju empatiju prema drugima i da shvate da uopće nije prihvatljivo praviti šale na podrugljiv način, ugrožavajući nečiji integritet. „U istraživanju koje je sproveo dr. Huisman sa Univerziteta Michigan, pominje se da bi ova vrsta verbalnog nasilja u crtanim filmovima mogla dovesti do desenzibilizacije djeteta, to znači da dijete gubi logično razmišljanje o rezultatu svojih postupaka. Dijete postaje nesposobno da predvidi ispravan ishod svojih postupaka, počinje da zamjenjuje crtane likove sobom i svojim prijateljima, on zatim bi volio da ponovi ove situacije koje su ga navele da se nasmije“, te može da zbija podrugljive šale o vršnjacima i drugim ljudima iz njegove okoline (Habib i Soliman, 2015: 262). Zbog svega spomenutog, jako je važno da roditelji (odgajatelji) pravovremeno pojasne djeci predškolske i rane školske dobi kako ta neosjetljivost, nemarnost

za emocije drugih kao i neumjesno zbijanje šala može negativno utjecati na druge osobe kao i na međuljudske odnose.

5) *Nužnost „sretnog kraja“ kao nerealističan pogled na svijet*

Bajke su koncipirane tako da, uglavnom, završavaju krilaticom „...i živjeli su sretno do kraja života“. Ta poruka može biti poželjna za djecu, jer jako je bitno da djeca gaje nadu i razvijaju optimizam, ali može biti i nepoželjna, jer u svijetu u kojem živimo okolnosti ne ovise o nama i ništa nam ne garantuje sreću. U crtanom filmu Snjeguljica zbog poljupca princa biva oživljena što je apsolutno nemoguće u realnom svijetu. Takva poruka kod djece može imati za posljedicu njihova nerealna očekivanja spram svakodnevnih situacija u kojima se, sticajem okolnosti, zadese. Osim toga, djeca mogu predugo ostati „zarobljena“ u vlastitom svijetu mašte zbog čega mogu u potpunosti ignorisati njihovu stvarnost, što svakako može imati negativne posljedice na njihovu svakodnevicu. Prihvatanje svijeta onakvog kakav jeste je temelj za zdravo psihičko stanje pojedinca, te ukoliko je pojedinac u djetinjstvu razvio prevelika očekivanja od svijeta, to ima za posljedicu asocijalnost i njegovu neprilagodljivost svijetu u kojem živi.

Veoma je važno da djeca prihvate činjenicu kako je život priča koja nekada nema sretan kraj i kako ne mora sve imati savršen ishod, kao što je to obično predstavljeno u crtanim filmovima rađenim na temelju Grimmovih bajki poput „Snjeguljice i sedam patuljaka“. Smrt Snjeguljice i njeno oživljavanje nakon poljupca princa (prave ljubavi) govori o skrivenom motivu tog crtalog filma - da pod svaku cijenu priča ima sretan kraj, iako su sve indikacije bile da će se dogoditi tragedija. Jako je važno da djeca predškolske i rane školske dobi razviju realističan pogled na svijet, a ne da ostanu „zarobljeni“ u svijetu mašte. Prevelika zastupljenost nerealnih pojava u crtanim filmovima doprinosi težoj prilagodbi djece na realan svijet u kojem treba da žive. To može doprinijeti tome da djeca izgrade svoj unutarnji svijet mašte, koji je u prevelikom disbalansu sa vanjskim realnim svijetom.

5.2. „Aladdin“

„Aladdin i čarobna lampa“ se prvenstveno pojavljuje kao bajka u poznatoj orijentalnoj knjizi pod nazivom „Hiljadu i jedan noć“. Pomenuta knjiga sabira niz najboljih i najpoznatijih perzijsko-indijskih priča u pismenoj formi, a koje su se do tada prenosile usmenim putem. Dugometražni crtani film pod nazivom „Aladdin“ je nastao 1992. godine kao 31. dugometražni crtani film iz Disney-eve produkcije. Važno je napomenuti da nema značajnih razlika između crtanog filma i bajke „Aladdin i čarobna lampa“ napisanoj u knjizi „Hiljadu i jedna noć“.

5.2.1. Odgojno poželjne poruke crtanog filma „Aladdin“

U crtanom filmu „Aladdin“ iz 1992. godine primjećujemo sljedeće odgojno poželjne poruke:

1) „Dobro uvijek pobjeđuje zlo“

Kao i crtani film „Snjeguljica i sedam patuljaka“, tako i crtani film „Aladdin“ sadrži odgojno poželjnu poruku namijenjenu djeci, a to je da „dobro uvijek pobjeđuje zlo“, te da zlo koliko god bilo „moćno“ uvijek na kraju biva kažnjeno (što je jako bitno zbog prevencije nepoželjnog ponašanja kod djece predškolske i rane školske dobi). Konkretno, u crtanom filmu „Aladdin“ postoji apsolutno zli i moćni crtani lik - vezir Jafer (čarobnjak/mag), koji zbog svojih magijskih sposobnosti kontroliše sultana. Uprkos njegovoj magijskoj moći i svim pokušajima da ubije Aladdina i oženi princezu „Jasminu“, te tako preuzme kraljevstvo, to mu ne uspijeva. Aladdin se tokom crtanog filma misterioznim putevima uvijek „vraća u život“ i tu možemo prepoznati skriveni motiv ovog crtanog filma koji se ogleda u odgojno poželjnoj poruci da se dobro dobrim vraća.

Iako Aladdin poslednju želju može iskoristiti u vlastitu korist (da postane princ) i na taj način ukloni prepreku da oženi princezu Jasminu, on, ipak, ne želi prevarom (kršenjem datog obećanja duhu) ostvariti svoj cilj, nego oslobađa duha iz čarobne lampe, a nakon toga, na Aladdinovu sreću, sultan mijenja zakon i omogućava mu, kao nekom ko nije princ, da oženi njegovu kćerku princezu. Jako bitan čin jeste kada Aladdin ispuni njegovo dato obećanje duhu iz čarobne lampe. Bez obzira što mu taj odabir u datom momentu ne ide u korist, on,

ipak, pristaje da utroši svoju poslednju želju kako bi pomogao duhu i oslobodio ga iz čarobne lampe. Ovo za djecu predškolske i rane školske dobi može biti poželjna odgojna poruka koja govori o važnosti koncepta održavanja obećanja po svaku cijenu, kao i važnosti poštovanja moralnog kodeksa za dostojanstvo svakog pojedinca.

Dakle, na osnovu datog sadržaja crtanog filma „Aladdin“ možemo uvidjeti da se dobrota isplati. Aladdin ne samo da je tim činom pomogao prijatelju (duhu) i oslobodio ga viševjekovnih muka, nego je i dobio ono što je najviše želio, a to je da oženi princezu Jasminu. Očigledno je da se Aladdin nije poslužio Machiavellijevom frazom „Cilj opravdava sredstvo“, te je time dokazao kako ne želi putem prevare i laži (kao sredstava) ostvariti svoj cilj, nego odlučuje biti iskren, te rizikuje dobrobit vlastitog život zbog moralnih principa i dobrobiti drugoga.

2) „Nije bitna forma, bitna je suština“/„Odišlo ne čini čovjeka“

Lik Aladdin ima za cilj razbijanje predrasuda o ljudima na osnovu njihovog socio-ekonomskog statusa. Aladdin, koji je predstavljen kao ulični prevarant (lopov), je jedini dostojan da uđe u „Pećinu čuda“, jer je on jedini čovjek u Agrabhi koji je toliko dobar da predstavlja, prema riječima glasa iz „Pećine čuda“, - *nebrušeni dijamant* (glas u „Pećini čuda“ je metafizičko biće koje može da „zaviri“ u srce/dušu ljudi i tako prepoznaje Aladdina kao najboljeg od svih ljudi u Agrabhi). Jafer, koji je kraljevski vezir, predstavlja stereotip ugladenog, učenog čovjeka kojeg svi u gradu poštuju, ali, ipak, bez obzira na to on nije dostojan ući u „Pećinu čuda“.

Drugi pokazatelj odgojno poželjne poruke da „Odišlo ne čini čovjeka“ jeste pokušaj mnogobrojnih „ugladenih“ prinčeva da osvoje srce princeze Jasmine, ali niko od njih to ne uspijeva, uprkos bogatstvu i manirima koje posjeduju. Međutim, jedino Aladdin, koji je sitni ulični lopov, uspijeva u tome, jer on posjeduju ono što svi ostali udvarači ne posjeduju, a to je „dobra duša“. Ovu odgojnu poruku možemo smatrati od krucijalne važnosti za savremeno doba u kojem se djeci putem digitalnih medija (pjesama, crtanih filmova...) promoviraju slika „idealnog čovjeka“ koji živi svoj „sretan, bogati život“ samo zbog toga što posjeduje veliko materijalno bogatstvo. Aladdin koji se ne može prema socio-ekonomskom statusu mjeriti sa prinčevima, ipak jedini uspijeva nasmijati i osvojiti princezu Jasminu, kojoj je dosta lažnih vrijednosti, te je zavoljela Aladdina zbog onoga što on jeste u svojoj suštini, a ne zbog onoga što on posjeduje u socio-ekonomskom smislu.

3) *Ljubav je lijek za sve*

U crtanom filmu „Aladdin“ je sasvim očigledno da princeza Jasmina i Aladdin pripadaju različitim socijalnim grupama, te su zbog toga odrastali i bili odgajani na sasvim drugačiji način i u drugačijim okolnostima. Princeza Jasmina je, s jedne strane, odgojena pod „staklenim zvonom“, dok je Aladdin, s druge strane, bio izložen različitim opasnostima od samog djetinjstva. Princeza Jasmina se mogla zaljubiti u bilo koga iz njenog okruženja, ali se, ipak, zaljubila u Aladdina, koji se po socio-ekonomskom statusu nalazi na samom dnu ljestvice. Društvene barijere koje su nametnute u smislu da se princeza treba udati za princa (jer pripadaju istom društvenom staležu) se ruše u crtanom filmu „Aladdin“. Prvenstveno se činilo nemogućim da njihova ljubav bude ostvarena, ali je njihova ljubav bila toliko snažna da je srušila sve predrasude, društvene norme, spletke i probleme pred sobom, te na kraju crtalog filma ta ljubav i pobjeđuje.

4) *Osjećaj sreće (zadovoljstva) ne zavisi od materijalnog i društvenog statusa*

Princeza Jasmina, naizgled, ima sve ono što joj je i potrebno u životu. Materijalno bogatstvo, lijep izgled, povlašteni društveni status sve čemu većina ljudi i teži. Međutim, ona uopće nije zadovoljna vlastitim životom i svoju svakodnevicu smatra jako dosadnom. U crtanom filmu, sve do trenutka Jasmininog upoznavanja sa Aladdinom, ona je prikazana kao crtani lik koji je depresivan. S druge strane, Aladdin koji nema materijalnog bogatstva, čak nema vlastiti dom, nema povlašten društveni status i jedino što ima je jedan prijatelj (majmun Abe) je izuzetno veseo, dinamičan, optimističan lik. Time se želi pokazati da sreća ne zavisi od materijalnog i društvenog statusa, nego je prevashodno za sreću najvažnija naša percepcija svijeta. Crtani film „Aladdin“ uči djecu važnoj životnoj lekciji, a to je da nam sreću ne osigurava ono što mi imamo, nego ono što jesmo tj. kako Marko Aurelije kaže sretni smo kada smo u skladu sa vlastitim genijem u sebi (Aurelije, 2018).

5) *Upoznavanje druge kulture*

Jasna Šego kaže da „...gledanjem crtanih ili dokumentarnih filmova, komedija ili kakva drugog filmskog žanra, dijete ima prigodu usvajati znanja o drugim kulturama“ (Šego, 2009: 128). Crtani film „Aladdin“ obiluje zanimljivim i raznolikim kulturološko specifičnim

situacijama, te djeca koja nisu dio orijentalne (blisko-istočne) kulture mogu mnogo naučiti o spomenutoj kulturi putem ovog crtanog filma.

Također, zanimljiv je prikaz trgovinskih sposobnosti Arapa, načina odijevanja koje je specifično za područje bliskog Istoka, isticanja važnosti karakterističnih perzijskih tepiha itd. Svi ti elementi jasno pokazuju kako se putem crtanog filma djecu želi naučiti o kulturi koja je relativno nepoznata, kako za odrasle, tako i za djecu. Zbog svega navedenog možemo zaključiti da djeca mogu mnogo naučiti o orijentalnoj kulturi iz ovog crtanog filma i zasigurno da upoznavanje drugačijih kultura možemo okarakterisati kao odogojno poželjnu poruku.

5.2.2. Odgojno nepoželjne poruke crtanog filma „Aladdin“

1) *Crno-bijelo percpecija svijeta*

U crtanom filmu „Aladdin“ postoji ono što smo ranije prepoznali kao „crno-bijela“ percepcija svijeta. S jedne strane postoje crtani likovi: Aladdin, princeza Jasmina, majmun Abe koji su predstavljeni kao potpuno moralni likovi, te, s druge strane, crtani likovi: kraljevski vezir Jafer i papagaj Jago koji su predstavljeni kao potpuno zli, čak u tolikoj mjeri da papagaj Jago hvali zlodjela svog gospodara Jafera, čak i kad je zao prema njemu, jer zlo je pohvalno i kada njemu lično šteti. Dakle, i u ovom crtanom filmu postoji ta pretjerana polarizacija likova, bez mogućnosti promjene – od nemoralnog ka moralnom i obratno. Tako se šalje odgojno nepoželjna poruka, jer svijet u kojem živimo nije sačinjen od „apsolutno zlih“ i „apsolutno dobrih“ ljudi, nego je sačinjen od običnih ljudi koji ponekad djeluju moralno, a ponekad nemoralno, te se u svakom trenutku to može promijeniti. Ta polarizacija se može odraziti tako da djeca budu sklona osudi i radikalizaciji, a ne razumijevanju i empatiji spram drugih.

2) *Krađa predstavljena potpuno bezazleno*

Aladdin, zajedno sa svojim prijateljem majmunom, jako često krade i svrhu krađe vidi isključivo u tom samom činu, te je taj čin krađe u crtanom filmu predstavljen kao „dječija bezazlena igra“ (zabava), dok je u stvarnosti krađa nemoralno (nepravedno) djelo koje vlasniku oduzima njegovo vlasništvo. Djeca takvo ponašanje mogu internalizirati na taj način

da „imaju potpuno pravo“ oduzeti nekome njegovo vlasništvo, ukoliko su u tome dovoljno spretni, te po uzoru na Aladdina, koji nije imao grižnju savjesti zbog krađe, ne bi trebali imati ni oni. Osim toga, Aladdin nikada ne biva kažnjen zbog krađe, nego uvijek spretno izbjegne kaznu čuvara koji ga progone. Djeca koja u Aladdinu vide uzora (junaka) mogu pomisliti da za krađu i loša djela ne postoji kazna, te ih to može ohrabriti da se ponašaju nemoralno.

Predstavljanje nemoralnih djela kao bezazlenih, može dovesti do usvajanja pogrešnih vrijednosti kod djece predškolske i rane školske dobi. Aladdin je buntovnik koji voli opasnost i koji zbog krađe dolazi u opasnost, jer ga progone stražari, a on se na taj način zabavlja. Djeca predškolske i rane školske dobi mogu biti navedena da čine loša djela zbog „opasnosti“ (osjećaja adrenalina), te da smatraju da je buntovništvo (pobuna) smisao života i zbog toga krše kako zakonske, tako i moralne norme. Habib i Soliman (2015:256) kažu da „...lik sa negativnim stavom i manirima koji se na ekranu pojavljuje kao heroj, mogao bi djetetu promovirati vrijednosti obrnute od njegovih vrijednosti koje su ispravne, ali zbog drugih pozitivnih osobina glavnog lika, dijete prihvata i set negativnih osobina koje su predstavljene pozitivno.“

3) *Neustrašivost kao model ponašanja*

U crtanom filmu „Aladdin“ glavni likovi su potpuno neustrašivi. Princeza Jasmina ima za prijatelja odraslog tigra, koji u spomenutom crtanom filmu ima naviku da ponekad ugrize goste u palači, a taj čin je u crtanom filmu predstavljen kao humorističan. Aladdin je, također, u potpunosti neustrašiv i on se u avanturi krađe koju doživljava kao „dječiju igru“ igra sa opasnim čuvarima koji žele da ga ubiju. Sve te opasne situacije su u crtanom filmu „Aladdin“ predstavljene kao humoristične. To djecu predškolske i rane školske dobi može zavarati i osnažiti da se oslobode straha čak i kada je opasnost stvarna i velika.

Aristotel je jasno u djelu pod nazivom „Nikomahova etika“ razdvojio pojam *hrabrost* od pojma *drskost*, gdje on smatra da je hrabar čovjek onaj koji zna da prepozna realnu opasnost i shodno situaciji, postupa u skladu sa razumom, a da hrabar čovjek nije onaj koji se namjerno izlaže opasnosti zbog igre, kao što je to radio Aladdin (Aristotel, 1988).

4) Nužnost „sretnog kraja“ kao nerealističan pogled na svijet

U crtanom filmu „Aladdin“ postoji nerealističan pogled na svijetu koji se ogleda u pretvaranju „nemogućeg u moguće“. Neke od situacija koje oslikavaju to jesu da duh iz lampe za jedan tren pretvara majmuna u slona, Aladdina u princa, za jedan tren Jafer uz pomoć magije postaje zmija. Ovakva odgojna poruka može imati za posljedicu poticanje nerealističnog svjetonazora kod djece predškolske i rane školske dobi, te da djeca umjesto truda i rada počnu tražiti lakše (magične) načine da ostvare vlastite želje. Osim toga, doprinos tom nerealističnom pogledu na svijet može biti i koncept nužnosti sretnog kraja, koji je zastupljen u ovom crtanom filmu. U jednom trenutku, tokom crtanog filma, Aladdin se nađe u bezizlaznoj situaciji, jer je bačen na dno mora i uz to vezan čvrstim lancima, međutim, i pored svega toga, on se uspijeva osloboditi i spasiti, te na kraju i oženi princezu Jasminu. Pored svih nedaća, crtani film ima sretan kraj koji može djelovati dvojako na djecu predškolske i rane školske dobi:

- a) može pobuditi pozitivne emocije kod djece u smislu optimističnog svjetonazora i kada je najteže, ali i
- b) može pobuditi razvoj nerealističnog pogleda na svijet u smislu nerealnih očekivanja od svijeta i neprihvatanja date realnosti.

Oni koji imaju realističan pogled na svijet će se vrlo rijetko razočarati, dok nerealističan pogled na svijet vodi ka asocijalizaciji, izolovanosti i u krajnjem slučaju ka depresiji djeteta. Djeca predškolske i rane školske dobi trebaju naučiti to da ne mogu dobiti sve što požele, jer je upravo to ključ za njihovu socijalizaciju i razvoj zdrave mentalne ličnosti.

5) Fizičko nasilje

Crtani film „Aladdin“ obiluje scenama fizičkog nasilja. Prikazuju se scene fizičkog nasilja, u kojem Jafer maltretira svog slugu papagaja Jago i sl. Smatramo da se time šalje nepoželjna odgojna poruka djeci predškolske i rane školske dobi, jer mogu naučiti da je fizičko nasilje uobičajen i prihvatljiv vid komunikacije sa vršnjacima i drugim ljudima u njihovom okruženju. Provedeno je nekoliko istraživanja koji pokazuju kako gledanje crtanih filmova, koji sadrže fizičko nasilje, dovodi do povećanja agresivnosti kod djece predškolske i rane školske dobi.

Habib i Soliman (2015: 263) u svojoj studiji navode sljedeće: „Istraživanje koji je proveo Lovass, 1961. ima zaključak da djeca koja su gledala animaciju koja uključuje ljudske figure koji su se međusobno udarali i grizli su u većem procentu izabrali da se igraju sa agresivnom igračkom (tj. lutkom koja udara), za razliku od neagresivne igračke (tj. loptom u kavezu), nego djeca koja gledaju nenasilni crtani film. Bandura, Ross i Ross (1963) izveli su eksperiment koji je zaključio da djeca koja su gledala nasilne crtiće pokazuju veću agresivnost u ponašanju uočenu u udarcima i nogama prema Bobo lutki. S druge strane, mališani koji su gledali nenasilni crtani film doživljavali su mnogo manje agresije u svom ponašanju“. Prema tome, jasno je koliko je značajno obratiti pažnju na prisustvo fizičkog nasilja u crtanim filmovima namijenjenih za djecu predškolske i rane školske dobi, a iz svega navedenog možemo zaključiti da crtani film „Aladdin“ u tom smislu obiluje fizičkog nasilja, te shodno tome, sadrži odgojno nepoželjne poruke za djecu predškolske i rane školske dobi.

5.3. „Prinčeva strana priče“ (2018)

„Prinčeva strana priče“ (engl. Charming) je priča o poznatom (popularnom) princu koji se pojavljuje kao spasitelj u bajkama (Snjeguljica i sedam patuljaka“, „Pepeljuga“, „Trnoružica“...). S obzirom na misteriozni lik princa redatelj/scenarist Ross Venokour na kreativan način otkriva prinčevu perspektivu, te zašto identičan princ se pojavljuje u različitim bajkama. Iako na prvi dojam princ je zadovoljan svojim životom u crtanom filmu se otkriva da je začaran od strane nekadašnje kraljeve ljubavi „šarmom“, te zbog toga nijedna djevojka (žena) ne može da mu odoli, to prokletstvo kojim je začaran onemogućava samom princu da pronađe pravu ljubav. Kroz radnju crtanog filma princ pokušava shvatiti šta je ljubav i pronaći pravi ljubav.

5.3.1. Odgojno poželjne poruke crtanog filma „Prinčeva strana priče“

1) Empatija

Crtani film „Prinčeva strana priče“ u sebi sadrži dubokoumnu, odgojno poželjnu poruku. Iako se naizgled princ Philip čini nemoralnim crtanim likom, jer je istovremeno osvojio tri djevojke - Snjeguljicu, Trnoružicu i Pepeljugu i zakazao vjenčanja sa njima. Međutim, on

krije tajnu da je „začaren šarmom“ u smislu da je postao toliko šarmantan da kada ga djevojke ugledaju, odmah se zaljubljuju u njega, te da je on žrtva osvete očeve bivše ljubavi, koja je zbog ljubomore postala zla. Crtani lik princa Philip je predstavljen tako da on nikome namjerno ne čini zlo, već je sve tri djevojke (Snjeguljicu, Trnoružicu i Pepeljugu) spasio od smrti svojim poljupcem, te mu namjera nije bila da ih povrijedi. On duboko u sebi pati zbog nedostatka ljubavi, jer spomenuto prokletstvo djeluje na njega tako da ga se može osloboditi sve dok ne pronađe pravu ljubav.

Ovakva odgojna poruka može djeci „srušiti“ ono što smo nazvali „crno-bijela percepcija“ svijeta, jer likovi unutar crtanog filma, putem vlastite percepcije svijeta, čine ispravnu stvar, a to često izgleda za nas koji posmatramo izvana - neispravno, jer ne znamo cjelovitu priču. Drugim riječima, „Ne sudi nikome dok ne budeš hodao u njegovim cipelama“, a u crtanom filmu je najbolji pokazatelj toga da čak i za zlo vještice „Nene“ postoji razlog, a to je da je prevarena i ostavljena od strane prinčevog oca. Osim toga, prinčeva srodna duša – Lena je poznata po pljačkama, ali ona je postala takva jer je još od djetinjstva bila prepuštena sama sebi i bila toliko puta izigrana od strane drugih da zbog toga više ne vjeruje nikome, ali ona u svojoj suštini želi samo da bude voljena. Prema tome, smatramo da crtani film „Prinčeva strana priče“ sadrži odgojnu poželjnu poruku koja je od izuzetne važnosti za poticanje razumijevanja vršnjaka i drugih ljudi u okolini, te razvoja empatije kod djece predškolske i rane školske dobi.

2) Ljubav je lijek za sve

Radnja crtanog filma „Prinčeva strana priče“ je usmjerena ka jednom cilju, a to je ljubav. Ukoliko princ Philip poljubi pravu djevojku, on će na taj način sa sebe „skinuti“ prokletstvo/začaranost šarma. Zla vještica „Nena“ je zla, jer je u suštini povrijeđena i po Maslowljevoj hijerarhiji potreba možemo prepoznati da su joj ugrožene neke od osnovnih ljudskih potreba kao što su potreba za ljubavlju i prihvatanjem. S druge strane, princ Philip i Lena zajedno prolaze kroz mnoge opasnosti, te rizikuju vlastite živote jedno za drugo, samo zbog ljubavi. Djeci se tako promiče vrijednost ljubavi koja, zaista, za mnoge teoretičare predstavlja i sam smisao života, kao i najvrijedniju ljudsku emociju.. Ljubav je neophodna emocija pri procesu razvoja djeteta u jednu kompletnu ličnost, te promicanje ljubavi je od izuzetne važnosti, naročito u periodu predškolske i rane školske dobi djeteta, jer je to period

kada djeca uče po modelu i usvajaju obrasce ponašanja što dovodi do izgradnje temeljnih vrijednosti i samog karaktera djeteta.

3) *Osjećaj zadovoljstva (sreće) ne zavisi od materijalnog i društvenog statusa*

U crtanom filmu „Prinčeva strana priče“ postoji lik Lene, koja se cijeli život bavi pljačkanjem i tako skuplja zlato i dijamante, ali je ona u suštini crtani lik koji je jako nesretan, sve do momenata do kada ne upozna princa Philipa, koji je njena „srodna duša“. S druge strane, princ Philip može da ima sve žene svijeta, zbog magijskog prokletstva koje ga je učinilo neodoljivim za sve žene, kao i sve materijalno što poželi, ali je on poput Lene duboko nesretan zbog toga što mu nedostaje njegova srodna duša. Štaviše, princ Philip u razgovoru sa Lenom ističe nevažnost materijalnog, za dostizanje osjećaja sreće, gdje kaže da dijamanti ništa ne vrijede, da ih on ima koliko poželi, ali mu ništa ne znače osim običnog kamenja i da ga ne mogu učiniti sretnim. Time se djeci predškolske i rane školske dobi šalje odgojno poželjna poruka, jer na taj način djeca mogu uvidjeti besmislenost žudnje za materijalnim i društvenim statusom i da samo jedan poljubac prave ljubvi čovjeka čini više sretnim, nego sve materijalno što posjeduje, ma u kojoj količini bilo.

4) *„Dobro uvijek pobjeđuje zlo“*

Kao i u većini crtanih filmova i u crtanom filmu „Prinčeva strane priče“ postoji odgojno poželjna poruka „Dobro uvijek pobjeđuje zlo“. „Zlo“ na kraju bude poraženo (zla vještica i njeno prokletstvo), dok „dobro“ pobjeđuje (zaljubljeni princ Philip i Lena se vjenčaju i na taj način „uklanjaju“ prinčevo prokletstvo). Kao što smo već navodili, ovakva odgojna poruka ima veliki značaj za djecu predškolske i školske dobi, a to je da ih motiviše da budu dobri ljudi. Djeca u periodu predškolske i rane školske dobi nisu na tom stepenu kognitivnog razvoja da mogu shvatiti zašto je bitno biti dobar, ukoliko to nema dobru posljedicu. Isticanjem pouke da se „dobro dobrim vraća“ djeci činjenje dobrih djela izgleda smislenije i to ih može motivisati da u odnosu prema ljudima u njihovoj okolini, daju ono najbolje od sebe. Osim toga, naglašavanjem da se zlo kažnjava, dovodi do prevencije lošeg ponašanja kod djece što je jako važno, pogotovo u periodu predškolske i rane školske dobi.

5.3.2. Odgojno nepoželjne poruke crtanoj filmu „Prinčeva strana priče“

1) *Fizičko nasilje*

Crtani film „Prinčeva strana priče“ sadrži scene neverbalnog nasilja, te se time šalje odgojno nepoželjna poruka djeci predškolske i rane školske dobi. Princ Philip i Lena se tokom crtanoj filma bore, kako sa čudovišnim kamenom, tako i sa plemenom ljudoždera u svrhu otkrivanja imena prinčeve prave ljubavi. Djeca to mogu shvatiti na način da je fizičko nasilje prema drugim ljudima prihvatljivo zarad neke plemenite svrhe („cilj opravdava sredstvo“ – Machiavelli). Također, Jasna Šego kaže da: „Mnoga istraživanja pokazuju da „...scene zločina i nasilja mogu u djetetu izazvati noćne more.“ (Šego, 2009:128).

„Dafna Lemiš upućuje na brojna istraživanja koja pokazuju kako izloženost medijima može pridonijeti razvoju strahova i anksioznosti kod djece. I izmišljeni i stvarni programi mogu uzrokovati dugotrajniju emocionalnu reakciju, premda se teme koje izazivaju reakciju razlikuju, ovisno o djetetovoj dobi.“ (Blažveić. 2012: 488)

Prema svemu navedenom, možemo zaključiti da scene fizičkog nasilja koje sadrži crtani film „Prinčeva strana priče“ mogu potaknuti djecu da opravdavaju fizičko nasilje zarad plemenite svrhe, a pored toga, mogu dovesti do razvoja trauma, strahova i anksioznosti, pogotovo kod djece predškolske i rane školske dobi.

2) *Amoralizam*

Svaki crtani film moramo promatrati u okvirima vremenog perioda u kojem je nastao. U crtanoj filmu „Prinčeva strana priče“ iz 2018. godine primjetno je promicanje većeg razumijevanje i tolerancije za djela drugih ljudi, nego u prethodna dva crtana filma. Iako poticanje djece na razumijevanje i toleranciju drugih ljudi ima pozitivan aspekt po razvoj njihove empatije, s druge strane to može imati i negativan efekat po njihov razvoj u smislu moralnog relativiziranja i fleksibiliziranja ljudskog djelovanja. Princ Philip u suštini postupi nemoralno jer vara tri djevojke i to se tokom crtanoj filma pravda njegovim prokletstvom u vidu začarnosti šarmom. Lena se bavi pljačkanjem, ali to u crtanoj filmu nije predstavljeno nemoralnim, jer je ona postala takva zato što je prevarena više puta tokom životu i zbog toga više ne vjeruje nikome, te krađa predstavlja njen način očuvanja vlastite egzistencije. Zla

vještica „Nena“ je predstavljena kao zla zbog toga što je odbačena od strane kralja, te ona zbog zavisti i ljubomore postaje zla.

Dakle, svi glavni likovi čine nemoralna djela, ali su svi oni tokom crtalog filma opravdani na način da to čine zbog nekog razloga i iz njihove percepcije svijeta da to nije zlo, nego polažu pravo na to. Ovdje možemo citirati poznatu narodnu izreku „put do pakla je popločan dobrim namjerama“ i naglasiti da to što neko ne prepozna da griješi (čini zlo) ili ne zna za bolji način postupanja, ne znači da to njegovo djelo nije nemoralno i da ga to ne amnestira od odgovornosti za svoja djela. Djeci se tako šalje odgojno nepoželjna poruka u smislu „zamagljenosti“ moralnog kompasa, te djeca mogu početi opravdavati varanje, laganje, krađu i slična nemoralna djela, jer likovi u crtalom filmu za sva nemoralna djela imaju, kako je to predstavljeno, valjano pravdanje.

3) Nužnost sretnog kraja kao nerealističan pogled na svijet

Kao i prethodno analizirani crtani filmovi i crtani film „Prinčeva strana priče“ ima sretan kraj. I pored svih problema, nedaća sa kojima se likovi susreću i malog izgleda za uspjehom (princ Philip ima samo tri dana da pronađe pravu ljubav ili je nakon toga nikada neće moći pronaći) ovaj crtani film ima sretan kraj, te dobro pobjeđuje zlo i svi budu sretni i zadovoljni. Iako takav sretan kraj ima i poželjnu odgojnu poruku, ne smije zanemariti da postoji i aspekt odgojno nepoželjne poruke, jer djeca zbog toga mogu imati nerealna očekivanja od života, te biti razočarana što njihov unutrašnji, pravedni svijet nije kompatibilan sa njihovim vanjskim, nesavršenim svijetom. Kao što smo već ustanovili, nerealna očekivanja mogu dovesti do asocijalizacije i neprilagođenosti djeteta svijetu koji nije idealni, utopistički svijet u kojem uvijek postoji sretan kraj, te je nužno da djeca budu pripremljena da postoji mogućnost da neće ostvariti sve što požele i da je prihvatanje toga nužno za normalno funkcioniranje u društvu (zajednici).

4) Rodni stereotipi

Crtani film „Prinčeva strana priče“ obiluje rodnim stereotipima. Snjeguljica, Trnoružica i Pepeljuga su mlade, lijepe djevojke, a princ Philip i njegov otac su snažni i visoki muškarci. Djeca putem ovog crtalog filma mogu izgraditi rodne stereotipe o muškim i ženskim ulogama u društvu, te na taj način poticati izgradnju i očuvanje tradicionalnih uloga žene i muškarca u

našoj patrijarhalno izgrađenog civilizaciji. Isticanje tradicionalnih rodnih uloga muškarca i žene kod djece predškolske i rane školske dobi dovodi do izgređne predrasuda i stereotipa na osnovu roda, te demotiviranja djece za promjenom istih.

5. 4. Usporedba odgojno poželjnih i nepoželjnih poruka u analiziranim crtanim filmovima

Putem analize sadržaja navednih animiranih filmova uspješno smo identificirali odgojno poželjne i nepoželjne poruke. Potom, sve odgojno poželjne i nepoželjne poruke smo kategorisali u tri aspekta: *obrazovni, etički i komunikacijski*. Zatim, u tabeli sa indikatorima za analizu utvrdili smo (sa oznakama + i -) zastupljenost tih identificiranih odgojno poželjnih i nepoželjnih poruka u sva tri animirana filma.

Tabela 2. Usporedba odgojno poželjnih i nepoželjnih poruka na osnovu tri spomenuta aspekta:

Odgojno poželjne i nepoželjne poruke	„Snjeguljica i sedam patuljaka“	„Aladdin“	„Prinčeva strana priče“
„Dobro uvijek pobjeđuje zlo“ (etički aspekt)	+	+	+
„Osjećaj sreće (zadovoljstva) ne zavisi od materijalnog i društvenog statusa“ (obrazovni aspekt i etički aspekt)	+	+	+
„Odjelo ne čini čovjeka“ (etički i obrazovni aspekt)	+	+	+

„Ljubav je lijek za sve“ (etički aspekt)	+	+	+
Lijepa riječ gvozdена vrata otvara (komunikacijski aspekt)	+	-	-
Upoznavanje druge kulture (obrazovni aspekt)	-	+	-
Empatija (etički, komunikacijski i obrazovni aspekt)	-	-	+
Crno-bijela percepcija svijeta (etički i obrazovni aspekt)	+	+	-
Verbalno nasilje (komunikacijski i etički aspekt)	+	-	-
Poistovjećivanje „naivnosti“ i „dobrote“ (obrazovni i etički aspekt)	+	-	-
Nužnost sretnog kraja kao nerealističan	+	+	+

pogled na svijet (obrazovni aspekt)			
Krađa predstavljena potpuno bezazleno (etički aspekt)	-	+	-
Fizičko nasilje (etički aspekt)	-	+	+
Rodni stereotipi (etički i obrazovni aspekt)	+	-	+
Amoralizam (etički aspekt)	-	-	+
Neustrašivost kao model ponašanja (etički aspekt)	-	+	-

Prilikom analize video sadržaja tri crtana filma pod nazivom: „Snjeguljica i sedam patuljaka“, „Aladdin“ i „Prinčeva strana priče“ prepoznali smo zastupljenost istih odgojnih poruka, kako poželjnih, tako i nepoželjnih. Odgojno poželjne poruke koje sadrže sva tri analizirana crtana filma su:

a) „Dobro uvijek pobjeđuje zlo“

b) „Ljubav je lijek za sve“

c) „Osjećaj sreće (zadovoljstva) ne zavisi od materijalnog i društvenog statusa“.

Zanimljiva je činjenica da, uprkos velikom vremenskom rasponu u projiciranju (oko 80 godina) navedenih crtanih filmova namijenjenih za djecu predškolske i rane školske dobi,

ipak postoje brojne zajedničke odgojno poželjne poruke u istim. Prema tome, očigledno je da neovisno o vremenskom kontekstu, postoji zajednička poruka crtanih filmova koja teži promicanju vrijednosti morala, ljubavi i duhovne vrijednosti ljudskih bića. „Snjeguljica i sedam patuljaka“ i „Aladdin“ sadrže istu odgojno poželjnu poruku koju smo nazvali - „Nije bitna forma bitna je suština“/„Odišlo ne čini čovjeka“ koja je od velike važnosti za djecu predškolske i rane školske dobi, jer ih uči da ne sude ljudima po vanjskim karakteristikama, nego da je bitno upoznati njegovu suštinu (ličnost).

Prilikom analize sadržaja navedenih crtanih filmova može se zaključiti da postoje zajedničke odgojno nepoželjne poruke, koje se pojavljuju u sva tri crtana filma, a to su:

a) „Rodni stereotipi“,

b) „Nužnost sretnog kraja kao uzroka nerealističnog pogleda na svijet“ i;

c) „Fizičko nasilje“.

U sva tri crtana filma prikazani su tipični rodni stereotipi koji se ogledaju u tome da su žene predstavljene kao mlade, lijepe princeze, koje oslabi snažni, visoki, mladi princ na bijelom konju. Osim toga, prikazan je i rodni stereotip u vidu ostavljene žene koja postaje zla, zbog neuzvrćene ljubavi. Sva tri crtana filma, također, imaju sretan kraj koji budi pozitivne emocije kod djece, ali ta nužnost sretnog kraja bez obzira na okolnosti kod djece može uzrokovati to da izgrade nerealističan pogled na svijet, što može dovesti do disharmonije unutrašnjeg svijeta djeteta i vanjskog svijeta u kojem živi. Zbog toga smatramo da nužnost sretnog kraja može imati i negativnu odgojnu poruku, jer djeca mogu biti zarobljena u vlastitom svijetu mašte.

Nadalje, u sva tri crtana filma postoji izvjesno fizičko nasilje. U crtanom filmu „Snjeguljica i sedam patuljaka“ primjetno je fizičko nasilje između sedam patuljaka, u crtanom filmu „Aladdin“ česte su scene tučnjave, dok u crtanom filmu „Prinčeva strana priče“ i princ Philip i njegova srodna duša „Lena“ se u mnogo scena bore protiv raznih čudovišta, ljudoždera, vještice i slično.

Zajednička odgojno nepoželjna poruka u crtanim filmovima „Snjeguljica i sedam patuljaka“ i „Aladdin“ jeste tzv. „crno-bijela percepcija svijeta“. Naime, u navedenim crtanim filmovima postoji jasna razlika između dobrih i zlih likova, što djecu može navesti da razmišljaju binarno, da su ljudi ili dobri ili zli, a u stvarnosti ljudi mogu imati i dobra i loša djela i ona često ovise o okolnostima u kojima se ljudi nađu. U crtanom filmu „Prinčeva strana priče“ se

„ruši“ ta crno-bijela percepcija svijeta i potiče se razumijevanje i saosjećanje sa drugima (empatija), te pokušaj „stavljanja u tuđu perspektivu“.

Sociologija nas uči da svaki od ovih crtanih filmova možemo promatrati kao prilično vjerodostojan pokazatelj vremenskog razdoblja u kojem je nastao. Crtani film „Prinčeva strana priče“ se razlikuje od crtanih filmova „Aladdin“ i „Snjeguljica i sedam patuljaka“ po tome što je u crtanom filmu prisutna postmodernistička ideja perspektivizma. Naime, istina je prikazana kao relativna i zavisna od percepcije pojedinca, te se time šalje odgojno poželjna poruka u smislu da trebamo sagledati stvari iz drugog/tuđeg ugla, tj. iz „tuđih cipela“, a ne suditi isključivo na osnovu svoje percepcije. Ta ideja može imati i negativnu konotaciju u smislu uzrokovanja konfuzije kod djece i opravdavanja nemoralnog ponašanja (npr. to što princ vara tri djevojke je predstavljeno kao njegovo prokletstvo i dobronamjernost). Jean Piaget u svojoj teoriji kognitivnog razvoja nam govori da djeca predškolske i rane školske dobi još uvijek nemaju izgrađen moralni sistem vrijednosti, te relativiziranje moralnosti može utjecati na dječije odbacivanje univerzalnih moralni načela što ima negativnu posljedicu za njihovo funkcionisanje u zajednici.

Crtani filmovi „Snjeguljica i sedam patuljaka“ i „Aladdin“ oslikavaju tu crno-bijelu percepciju svijeta koja može imati negativne posljedice po socijalne odnose djece, jer će oni na taj način početi „etiketirati“ vršnjake (u kategorije dobar-zao), međutim, smatramo da je mnogo pogubnije za dječiji razvoj relativiziranje moralnosti. U crtanom filmu „Prinčeva strana priče“ se vrlo rijetko pojavljuje verbalno nasilje, koje je izraženo posebno u crtanom filmu „Snjeguljica i sedam patuljaka“ u vidu pogrđnih nadimaka patuljaka, do raznih uvreda na osnovu fizičkog izgleda i slično.

Crtani film „Snjeguljica i sedam patuljaka“ razlikuje se od crtanih filmova „Aladdin“ i „Prinčeve strane priče“ po tome što je naivnost glavnog lika Snjeguljice predstavljena kao odraz njene dobrote, a razlika između naivnosti i dobrote ipak postoji, te je ta razlika istaknuta u crtanim filmovima „Aladdin“ i „Prinčeva strana priče“. Princ Philip i Lena glavni likovi iz „Prinčeve strane priče“ nisu naivni, ali su dobri, kao i crtani likovi Aladdina i princeze Jasmine. Oni odmah prepoznaju opasnost i zlu stranu likova koji imaju tu ulogu, dok princeza Snjeguljica biva više puta prevarena od strane njene maćehe – zle vještice. U crtanom filmu „Snjeguljica i sedam patuljaka“ crtani lik Snjeguljica je jako prijatna i koristi izraze koje pohvaljuju druge, te time na neki način i uživa dobar i prijateljski tretman od životinja i patuljaka i to nosi odgojno poželjnu poruku u smislu da lijepa riječ, lijepo ponašanje i gvozdena vrata otvaraju.

Bez obzira što sva tri filma posjeduju magijske elemente i nerealan pogled na svijet, ipak, kod te magičnosti (maštovitosti) prednjači crtani film „Aladdin“. U crtanom filmju „Aladdin“ postoji duh koji ispunjava skoro sve moguće želje, te smatramo da pretjerivanjem u tim elementima može dovesti do toga da djeca povjeruju u magiju, pojave poput letećeg ćilima, pretvaranja osobe u princa/princezu i slično. Pored toga, crtani film „Aladdin“ obiluje kulturološkim specifičnostima putem kojih se djeca mogu edukovati o kulturi iz koje je potekla „Hiljada i jedna noć“, za raličku od „Snjeguljice i sedam patuljaka“ i „Prinčeva strane priče“ u kojima se radnja odvija u dvorcu i obližnjoj šumi.

Osim toga, za razliku od druga dva pomenuta crtana filma, u crtanom filmu „Aladdin“ krađa i kršenje zakona je predstavljeno zabavno, te se time kod djece može poticati buntovnički način ponašanja, što predstavlja nepoželjnu odgojnu poruku djeci predškolske i rane školske dobi, kojima je i namijenjen ovaj crtani film. Također, potiče se i neustrašivost kod djece, a scene koje oslikavaju takvo što jesu to što, na primjer, princeza Jasmina ima za kućnog ljubimca velikog tigra, Aladdin krade iz zabave, te se potom zabavlja zbog toga što se juri sa čuvarima koji hoće da ga uhapse i ubiju i slično.

ZAKLJUČAK

U savremenom dobu odrastanje djeteta je nezamislivo bez gledanja popularnih crtanih filmova. Crtani filmovi predstavljaju najčešći vid zabave djece predškolske i rane školske dobi, te je jako bitno prepoznati koje to odgojno poželjne ili nepoželjne poruke šalju crtani filmovi koji su namijenjeni za djecu tog uzrasta.

U sprovedenom istraživanju analizirali smo odgojno poželjne i nepoželjne poruke iz etičkog, komunikacijskog i obrazovnog aspekta. U tu svrhu analizirali smo video sadržaje tri dugometražna crtana filma, projicirana u različitim vremenskim razdobljima (1937., 1992. i 2018. godine).

Analiza sadržaja navednih crtanih filmova pokazala je da postoje brojne zajedničke odgojno poželjne, kao i nepoželjne poruke u sva tri navedena filma, naročito između dva crtana filma „Snjeguljica i sedam patuljaka“ i „Prinčeva strana priče“.

Odgojno poželjne poruke koje smo prepoznali u sva tri spomenuta crtana filma su: „Dobro uvijek pobjeđuje zlo“, „Ljubav je lijek za sve“, i „Sreća nije u materijalnom i društvenom statusu“. S druge strane, odgojno nepoželjne poruke koje smo identificirali u sva tri navedena crtana filma jesu: „Crno-bijela percepcija svijeta“, „Fizičko nasilje“ i „Nužnost sretnog kraja kao nerealističnog pogleda na svijet“.

Stoga, očigledno je da u sva tri analizirana crtana filma postoje iste i odgojno poželjne, ali i odgojno nepoželjne poruke.

Smatramo da zbog toga ključnu ulogu ima roditelj (odgajatelj) koji treba da bude upoznat sa sadržajem crtanih filmova koje dijete gleda, te učestvuje u toj aktivnosti gledanja crtanih filmova i nakon toga razgovara s djetetom o sadržaju crtanog filma. Roditelj (odgajatelj) treba staviti akcenat na pojašnjavanje odgojno nepoželjnih poruka djetetu tog uzrasta, te na taj način oblikovati djetetovu percepciju da to nije poželjan obrazac ponašanja (npr. ukoliko Aladdin krađe, potrebno je pojasniti djetetu kako je krađa izuzetno nemoralno djelo koje je socijalno neprihvatljivo). Roditelji (odgajatelji) trebaju prepoznati značaj crtanih filmova namijenjenih djeci predškolske i rane školske dobi pri njihovom razvoju, te trebaju razgovarati sa djecom i pojašnjavati im odgojne poruke crtanih filmova, kako bi spriječili negativan efekat odgojno nepoželjnih poruka.

Zbog toga, jako je važno da je roditelj medijske pismen, kako bih mogao prepoznati, analizirati i regulirati medijski sadržaj vlastitoj djeci. Djeci predškolske i rane školske dobi treba sugerisati na odabir crtanih filmova koji obiluju odgojno poželjnim porukama, te pored toga razgovarati s njima i pojašnjavati im štetnost odgojno nepoželjnih poruka u crtanim filmovima, kako bi se djeca razvijala na optimalan način u tom najznačajnijem dobu kognitivnog, emocionalnog i motoričkog razvoja djece.

LITERATURA:

1. Acheampong, R. (2017). „Effects of cartoons on the behaviour of children“. *Durreesamin Journal*, 3 (2), 2204-9827.
2. Aristotel (1988). *Nikomahova etika*, Zagreb: Globus.
3. Aurelije, M. (2018). *Misli*, Beograd: Miba Books.
4. Beck L., Friedwald W. (1989). *Looney Tunes and Merrie Melodies: A Complete Illustrated Guide to the Warner Bros. Cartoons*, New York: Henry Holt and Company.
5. Blažević N. (2012) „Djeca i mediji- odgoj na „televizijski“ način“, *Nova prisutnost*, 10 (3), str. 479-493.
6. Bošnjak, B. (1997) *Drugo lice škole: istraživanje razredno-nastavnog ozračja*, Zagreb, Alinea.
7. Ciboci, L. i Kanižaj, I. (2011). „Kako je nasilje preko medija ušlo u naše domove. Utjecaj, učinci i posljedice nasilja u medijima na djecu i mlade“. *Djeca medija - od marginalizacije do senzacije*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 11-34.
8. Cingel, D. P. i Krcmar M. (2017). „Prosocial Television, Preschool Children’s Moral Judgments and Moral Reasoning“, *The Role of Social Moral Intuitions and Perspective-Taking*, (46) 3, 355-374.
9. Cogan, J. (2003): “Emotion and the growth of consciousness. Gaining insight through phenomenology of rage”, *Consciousness & Emotion*, 4:2, 207- 241.
10. Crnković M. (1980.) *Dječja književnost*. Zagreb: Školska knjiga.
11. Čengić, L. (2019): *Medijsko opismenjavanje u porodici i preporuke za implementaciju projekta unapređenja medijske pismenosti u okviru porodice u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: MEDIACENTAR.
12. Dančević, D. (2012). *Moj prvi animirani film*. Zagreb: Profil.
13. Fajgelj, S. (2007), *Metode istraživanja ponašanja*. Beograd: Centar za primjenjenu psihologiju.

14. Ghilzai S. A., Alam R., Ahmad Z., Shaukat A., Noor S. S. (2017): „Impact of Cartoon Programs on Children’s Language and Behavior“, *Insights in Language Society and Culture*, Vol. 2, str. 104-126.
15. Good C. V. , Scates D. E. (1967). *Metode istraživanje u pedagogiji*, Rijeka: Otokar Keršovani.
16. Grgurević, I., Fabris K. (2012) „Bajka i dijete s aspekta junaka usmenoknjiževne i filmske bajke“. *Metodički obzori*, 7 (1), str. 155-166.
17. Knežević- Florić O., Ninković S. (2012): *Horizonti istraživanja u obrazovanju*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
18. Habib K., Soliman T. (2015): „Cartoons’ Effect in Changing Children Mental Response and Behavior“, *Open Journal of Social Sciences*, Vol. 3, str. 248-264.
19. Ilišin, V., Marinović Bobinac, A., Radin, F. (2001). *Djeca i mediji*. Zagreb: Alinea.
20. Ilišin, V. (2003). „Mediji u slobodnom vremenu djece i komunikacija o medijskim sadržajima“. *Medijska istraživanja*, 9 (2), 9-34.
21. Kapelian, A. (2009). *From movies to TV; cultural shifts and cartoons*. Preuzeto s linka <https://serendipstudio.org/exchange/kapelian/movies-tv-cultural-shifts-and-cartoons> (27.02.2022.)
22. Lenburg, J. (1991). *The Encyclopedia of Animated Cartoons*, New York: Facts on file.
23. Lillard, A. i Peterson, J. (2011). „The Immediate Impact of Different Types of Television on Young Children’s Executive Function“. *Pediatrics*, 128: 644-649.
24. Majcen – Marinović, M. (2014). *Prema novoj animaciji*. Zagreb: MeandarMedia.
25. Mikić, K. (2001). *Film u nastavi medijske kulture*. Zagreb: Educa.
26. Mikić, K (2004). „Mediji i roditelji“. *Zapis: bilten Hrvatskog filmskog saveza*, 46, 50-67.
27. Mikić, K. (2002). „Uloga medija u životu djece do desete godine starosti“. U: Matijević, M. (ur.), *Zbornik Učiteljske akademije u Zagrebu*, str. 151-162.
28. Mušanović, M., Lukaš, M. (2011): *Osnove pedagogije*, Rijeka: Hrvatsko futurološko društvo.
29. Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*, Zagreb: Educa

30. Mužić, V. (2004). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja 2*, Zagreb: Educa.
31. Oroz Štancl I. (2014): „Prikriveno oglašavanje u crtanim filmovima“, *Medijske studije*, Vol. 5 (9), str. 76-91.
32. Rai, S., Waskel, B., Sakalle, S., Dixit, S. i Mahore, R. (2016). „Effects of cartoon programs on behavioural, habitual and communicative changes in children“. *International Journal of Community Medicine and Public Health Rai S et al. Int J Community Med Public Health*, 3 (6), 1375-1378.
33. Silverman, K. (2005). „The Cure by Love“. *Public: Urban Interventions*, (32). 33-47.
34. Slatina, M. (2007). *Seminarski i diplomski rad u univerzitetnoj nastavi*, Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
35. Spitzer, M. (2012). *Digitale Demenz*, Munchen: Droemer Knaur Verlag.
36. Stojak, R. (1990). *Metoda analize sadržaja*, Sarajevo: Institut za proučavanje nacionalnih odnosa.
37. Šćuric, K., Čutura, I., Ilijević, D. i Šegota, Z. (1999). „Utjecaj animiranih filmova na djecu“, *Dijete, vrtić, obitelj*, 5(17), 33-34.
38. Šego, J. (2009). „Utjecaj okoline na govorno-komunikacijsku kompetenciju djece; jezične igre kao poticaj dječjem govornom razvoju“. *Govor*, 26 (2), 119-149.
39. Težak, S. (1990). *Metodika nastave filma*. Zagreb: Školska knjiga.
40. Turković, H. (2008). „Je li animirani film uopće - film?“, *Hrvatski filmski ljetopis*, Vol. 14, br. 55; 6-18.
41. Wright, J. C., Huston, A. C., Reitz, A. L., & Piemyat, S. (1994). „Young children's perceptions of television reality determinants and developmental differences“, *Developmental Psychology*, Vol. 30(2), str. 229–239.
42. Yousaf Z., Shehzad M., Ali Hassan S. (2015). „Effects of Cartoon Network on the Behavior of School Going Children (A Case Study of Gujrat City)“, *International Research Journal of Interdisciplinary & Multidisciplinary Studies (IRJIMS)*, Vol. 1, str. 173-179.